

PALEIS HET LOO

JAAAR VERSLAG

Paleis Het Loo 2016

PALEIS HET LOO

missie

Paleis Het Loo is een publieksgericht samenspel van paleis, tuinen en museum, waar de geschiedenis van het Huis Oranje-Nassau en zijn wooncultuur op een aansprekende wijze wordt getoond.

visie

We willen onze bezoekers raken met verhalen over het paleis en zijn bewoners. Door het heden en verleden op een verrassende wijze te verbinden, willen we bezoekers een onvergetelijke dag op Paleis Het Loo bezorgen.

INHOUDSOPGAVE

1	Directie & Raad van Toezicht	4
	In memoriam Saskia Stuiveling	10
	Interview Marc Damen	12
2	Publiek & Programma	14
	Jaar in beeld	18
	Interview Peter Bakkum	20
3	Verzamelen & Bewaren	22
	De belangrijkste aanwinsten in 2016	24
	Interview Donny Tijssen	28
	Paleis Het Loo & Museum Huis Doorn	30
4	Marketing & Communicatie	32
5	Organisatie & Maatschappelijke ondersteuning	36
	Interview Ellen Ritsma	38
6	Partners, Fondsen & Financiën	40
7	Conclusie & Vooruitblik 2017	48
	Facts & Figures	50
	Colofon	51

1

1

DIRECTIE & Raad van Toezicht

Op 8 januari 2018 is het zover; dan gaat de Renovatie & Uitbreiding van start, het begin van een nieuwe fase in het eeuwenlange bestaan van Paleis Het Loo. Op 7 maart van het verslagjaar kozen we voor het prachtige ontwerp van KAAAN Architecten. Het plan voor de ondergrondse uitbreiding heeft allure, stelt het paleis centraal en geeft op heldere wijze invulling aan ons Programma van Eisen. De directie, het ontwerpteam en het projectbureau Renovatie & Uitbreiding verfijnden het concept. Als de eigentijdse toevoeging en de ingenieuze vernieuwing in 2021 voltooid zijn, is museum Paleis Het Loo nóg aantrekkelijker en kan het zijn publiek beter en gastvrijder ontvangen.

2

1 *Impressie van het vernieuwde en verbouwde Paleis Het Loo. De vier grasparties op de Bassecour worden vervangen door een glazen dakvlak waarover een dun laagje water stroomt, een knipoog naar de fontein en waterpartijen in de tuinen.*

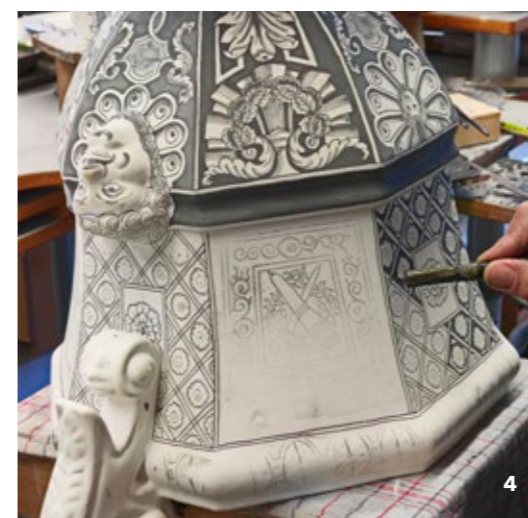
We legden in 2016 ook de basis voor betere bewaaromstandigheden van onze collectie. Samen met het Rijksmuseum, het Nederlands Openluchtmuseum en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed gaven we bureau cepezed de ontwerp-opdracht voor het CollectieCentrum Nederland (verder CC NL), dat in Amersfoort wordt gebouwd. Vanaf 2019 worden in het CC NL de collecties van deze vier instituten bewaard. Aangezien het Stallencolplex tijdens de Renovatie & Uitbreiding als kantoorruimte functioneert, werd de daar aanwezige collectie volledig geïnventariseerd, schoongemaakt en overgebracht naar een tijdelijk depot in Lelystad.

Behalve op de toekomst van het gebouw en de collectie richtten wij ons in 2016 volop op ons publiek. Na een serie tentoonstellingen over buitenlandse royals als Sisi, Grace Kelly en Wilhelm II keerden we terug naar onze Koninklijke Familie. In het voorjaar en de zomer toonden we de foto's die Vincent Mentzel van de Oranjes maakte voor *NRC Handelsblad* en *Vrij Nederland*. Doordat Mentzel dicht bij de Koninklijke Familie mocht werken, maakte hij vaak intieme foto's die een bijzonder tijdsbeeld geven van de jaren 1970, 1980 en 1990. Op 5 oktober opende H.M. Koningin Máxima de schitterende tentoonstelling over Anna Paulowna, de Russische echtgenote van Koning Willem II. In 2016 was het tweehonderd jaar

2 *Michel van Maarseveen en Dikkie Scipio van KAAAN Architecten ondertekenen in de Kunstzaal het contract voor de Renovatie & Uitbreiding.*

Michel: 'Als museum zijn we heel blij dat KAAAN Architecten een schetsontwerp presenteerde dat perfect aansluit bij onze wensen en ambities en het historische paleiscomplex respecteert. De ondergrondse uitbreiding krijgt veel allure en is zowel gastvrij als functioneel.'

Dikkie: 'We hebben nadrukkelijk gezocht naar een vorm waarmee we, zonder de competitie aan te gaan met het monument, de grandeur van museum Paleis Het Loo op een verrassende manier voort kunnen zetten.'

3 Nadat Koningin Máxima de tentoonstelling Anna Paulowna, kleurrijke koningin had geopend, bewonderde ze de vele fraaie voorwerpen die Anna Paulowna meebracht naar Nederland.

4 / 5 De handbeschildering van de vazen die in Blauw & Bont, Delfts blauw in de paleistuinen werden getoond, ging via de zeventiende-eeuwse tinglazuurtechniek, uitgevoerd door Koninklijke Tichelaar in Makkum.

6 De JSF-straaljager maakte op 7 juni 2016 een rondvlucht over Nederland en vloog ook over Paleis Het Loo. Foto: Frank Crébas/Bluelife Aviation.

We zijn het nieuwe jaar sterk begonnen.

geleden dat het paar trouwde. Dankzij genereuze bruiklenen uit de Koninklijke Verzamelingen konden onze bezoekers genieten van een keur aan Russische voorwerpen en de pracht aan het hof van de 'tsarendochter'.

Het was ook een bijzonder jaar voor de tuinen. Vlak voor de zomer presenteerden we ruim veertig replica's van Delfts blauwe aardewerken vazen die de eerste bewoners van het paleis - Willem III en Mary II - ooit in de tuinen hadden geplaatst. Op 20 juni openden Prinses Margriet en prof. mr. Pieter van Vollenhoven als laatste bewoners van het paleis *Blauw & Bont, Delfts blauw in de paleistuinen*. Deze expositie werd mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de BankGiro Loterij.

Ondanks de talrijke fraaie tentoonstellingen en de vele enerverende activiteiten viel het bezoekersaantal lager uit dan verwacht. In 2016 mochten we 313.989 bezoekers verwelkomen. Het ontbreken van een blockbuster-tentoonstelling speelde daarbij een rol, maar ook het feit dat de tweede week van de kerstvakantie - altijd een bijzonder drukke periode voor Paleis Het Loo - volledig in 2017 viel. We zijn het nieuwe jaar dan ook sterk begonnen en werken vol enthousiasme door aan de voorbereidingen van de Renovatie & Uitbreiding.

MICHEL VAN MAARSEVEEN
Directeur
Mei 2017

SAMEN STELLING van de directie

Algemeen directeur:

drs. M.P. (Michel) van Maarseveen

Belangrijkste nevenfuncties:

- Lid Raad van Adviseurs Vereniging Rembrandt.
- Lid Raad van Toezicht Apeldoorn Marketing.
- Lid Veluws Attractie Overleg.
- Lid Toeristisch Platform Apeldoorn.
- Lid Stuurgroep CC NL.
- Lid Werkgroep Bekostiging Musea.
- Adviseur Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau.
- Adviseur Stichting Kastelen, Buitenplaatsen en Landgoederen.
- Adviseur Noord-Veluws Museum.

Zakelijk adjunct-directeur:

drs. P.L. (Pien) Harms

Belangrijkste nevenfuncties:

- Vicevoorzitter CAO-delegatie De Museumvereniging.
- Lid Financiële adviesgroep en Projectgroep Organisatie & Samenwerking van het CC NL.

RAAD van Toezicht

De Raad van Toezicht stelt met plezier en tevredenheid vast dat ook het laatste jaar van de beleidsperiode 2013-2016 goed is verlopen. Paleis Het Loo verwelkomde 313.989 bezoekers. Het museum was opnieuw veel en positief in de publiciteit, niet het minst door de tentoonstelling over Anna Paulowna en de uitzendingen van het televisieprogramma *Tijd voor Max* vanuit de paleistuinen (12 tot en met 16 september).

De Raad ziet een meerwaarde in de verbinding met de eigen tijd, zodat Paleis Het Loo relevant blijft voor jong en oud. Dat is ook in het verslagjaar goed gelukt; het aantrekkelijke en gevarieerde jeugdprogramma bereikte publiek binnen en buiten de paleismuren. Verheugend is de sterk verbeterde toegankelijkheid van het paleis en de tuinen voor bezoekers met een mobiliteitsbeperking, een resultaat van de samenwerking met de Zonnebloem.

De Raad volgt nauwgezet de voortgang van de Renovatie & Uitbreiding en van het nieuwe externe depot, het CC NL. De Raad ondersteunt deze ontwikkelingen van harte en zag aanzienlijke vooruitgang op beide vlakken.

Vergaderingen vonden plaats op 21 maart, 23 juni, 12 september en 24 november. Op 5 oktober nam de Raad afscheid van H.M. Koningin Máxima als lid, nadat zij op 1 juli was teruggetreden. In de tien jaar dat zij zitting had in de Raad van Toezicht heeft zij keer op keer haar betrokkenheid bij Paleis Het Loo laten zien. De Raad is H.M. Koningin Máxima zeer erkentelijk voor haar wijze adviezen en waardevolle bijdragen aan de vergaderingen. In de zomer traden twee nieuwe leden toe tot de Raad, de heren Damen en Geuze.

Tijdens de vergadering van 21 maart werden de jaarrekening en het jaarverslag over 2015 in aanwezigheid van de accountant besproken en goedgekeurd. Tevens werd kennisgenomen van de accountantsverklaring en het accountantsverslag. In de vergadering

van 24 november is de begroting voor 2017 door de directie toegelicht en door de Raad van Toezicht goedgekeurd.

Aansluitend op de vergadering van 12 september vond een brainstormsessie plaats met de directie over de toekomst van Paleis Het Loo. Mevrouw Verbeet en de heer Van Gelder voerden op 17 juni een functioneringsgesprek met de directeur.

Door de directeur zijn rapportages over de gang van zaken in het museum en over belangrijke ontwikkelingen aan de leden gezonden. De voorzitter en leden hebben regelmatig individueel contact onderhouden met de directie over uiteenlopende onderwerpen. Ook woonden zij museale activiteiten bij, zoals openingen van tentoonstellingen.

De Raad van Toezicht is de directie, medewerkers en vrijwilligers zeer erkentelijk voor hun grote inzet en betrokkenheid bij het museum.

Voordat dit jaarverslag ter perse ging, overleed Saskia Stuiveling. Saskia was sinds 2006 lid van onze Raad. Haar bijdragen waren altijd verstandig, doordacht en vaak origineel. Ze hield veel van Paleis Het Loo, vooral van de tuinen. We verliezen in haar een betrokken en gewaardeerde toezichthouder. We zullen haar zeer missen.

Namens de Raad van Toezicht,
GERDI VERBEET
Voorzitter

7 De baroktuin van Paleis Het Loo.

8 De Raad van Toezicht en directie van Paleis Het Loo. V.l.n.r.: Marc van Gelder, Marry de Gaay Fortman, Gerdi Verbeet, Michel van Maarseveen, Marc Damen, Pien Harms, Adriaan Geuze en Saskia Stuiveling.

In de Raad van Toezicht van de Stichting Paleis Het Loo Nationaal Museum hadden in 2016 de volgende leden zitting: H.M. Koningin Máxima der Nederlanden (tot 1 juli), ir. M.S.P. (Marc) Damen (vanaf 1 juli), mr. M.T.H. (Marry) de Gaay Fortman, drs. M.C. (Marc) van Gelder, prof. ir. A.H. (Adriaan) Geuze (vanaf 1 augustus), drs. S.J. (Saskia) Stuiveling en G. A. (Gerdi) Verbeet, voorzitter. Drs. Ph.C.B. (Flip) Maarschalkerweerd was adviseur van de Raad.

De Raad telt minimaal 5 en maximaal 9 leden. Leden van de Raad worden benoemd voor vier jaar en kunnen maximaal tweemaal worden herbenoemd.

- H.M. Koningin Máxima trad af op 1 juli 2016.
- De heer Damen trad toe tot de Raad; zijn eerste termijn loopt af op 1 juli 2020. Hij is herbenoembaar.
- De tweede termijn van mevrouw De Gaay Fortman loopt af op 1 januari 2019; zij is herbenoembaar.

- De tweede termijn van de heer Van Gelder liep af op 1 september 2016; hij werd herbenoemd.
- De heer Geuze trad toe tot de Raad; zijn eerste termijn loopt af op 1 september 2020. Hij is hernoembaar.
- De derde termijn van mevrouw Stuiveling zou op 1 juli 2018 aflopen; zij was niet herbenoembaar.
- De eerste termijn van mevrouw Verbeet loopt af op 1 september 2017; zij is herbenoembaar.

De leden van de Raad verrichten hun werkzaamheden ten behoeve van het museum met inachtneming van de Code Cultural Governance en kunnen gebruikmaken van een bescheiden tegemoetkoming in de onkosten. De directie neemt deel aan de vergaderingen van de Raad.

In memoriam **SASKIA STUIVELING** *1945 - 2017*

Bij gelegenheid van haar afscheid als president van de Algemene Rekenkamer publiceerde het NRC Handelsblad in de editie van 30 mei 2015 een interview met Saskia Stuiveling. Haar antwoord op de vraag wat zij na haar pensionering zou gaan doen beantwoordde zij met 'Daar heb ik nog geen idee van. En ik gun mezelf ook enige tijd om me daarover achter mijn oor te krabben. Ik ga er vanuit dat ik nog dertig jaar te gaan heb (...) Het kan natuurlijk ook morgen over zijn. Maar ik vind dat ik tenminste een plan moet maken voor de komende dertig jaar'.

Met verslagenheid namen de leden van de Raad van Toezicht en de directie van museum Paleis Het Loo kennis van het overlijden van Saskia Stuiveling op 20 april 2017. Niemand van ons had bij het afscheid na de vergadering van enkele weken geleden er ook maar een seconde bij stil gestaan dat wij misschien nooit meer in dezelfde samenstelling bijeen zouden kunnen komen. Het overlijdensbericht heeft ons diep geschokt.

Saskia maakte sinds 2006 deel uit van onze Raad van Toezicht. Ze sloeg ondanks haar overvolle agenda zelden een vergadering over en als het maar even kon woonde ze - liefst vergezeld van haar man Dop - ook bijzondere gebeurtenissen op Het Loo bij. Als Saskia aanwezig was, dan was ze ook 'aanwezig'; altijd goed voorbereid op de vergadering, vol energie en ideeën, goed hoorbaar (met vaak een gulle lach) en uitdagend, snedig en soms scherp en altijd het museumbelang volledig toegedaan. Over haar standpunten liet ze haar medeleden en de directie niet in het ongewisse, zelfs een wat gebiedende toon schuwde ze niet zonder echter ook maar enigszins inflexibel te zijn. Collegialiteit was voor haar een groot goed.

Uiteraard had Saskia een gezaghebbende stem wanneer we ons over cijfers bogen. Met het grootst gemak doorzag ze complexe begrotingen en de samenhang van getallen. Van de kennis en ervaring die ze in haar lange jaren opdeed als lid en later president van de Algemene Rekenkamer heeft ze vele culturele instellingen laten profiteren. Van haar leerden we dat cijfers 'gewoon' moeten kloppen, maar ook dat het nog interessanter is om te bekijken wat achter die cijfers schuil ging. De effecten van het

beleid dienden te worden geanalyseerd, eventuele organisatorische zwakheden opgespoord en niet optimaal benut potentieel aangeboord. Steevast drong ze aan op een (nog) ambitieuzer tuinbeleid en het (nog) aantrekkelijker maken van Het Loo voor kinderen. Samenwerking met derden, waaronder Universiteit Wageningen en attractieparken, was daarvoor in haar ogen onmisbaar. En bij elke relevante beslissing diende gelet te worden op het duurzaamheidsaspect. Evenals de vele andere raden van toezicht, besturen en adviescommissies in de culturele sector waarin zij zitting had, mochten ook wij profiteren van haar uitgebreide netwerk. Ze had de gave talenten op te sporen en in te zetten daar waar dat van belang was.

Of Saskia in 2015 daadwerkelijk een dertigjarig toekomstplan voor zichzelf heeft opgesteld is ons niet bekend. Wat wij wel weten is dat ze van grote betekenis is geweest voor het masterplan tot uitbreiding en renovatie van het museum en de uithuisplaatsing van de collectie. Haar betrokkenheid bij de planvorming is groot en van hoog niveau geweest, of het nu ging om de organisatie, financiering, vormgeving en esthetiek of de communicatie er omheen. In feite was er geen enkel aspect waarover ze niet had nagedacht en geen mening had. Van de effecten hiervan zal Paleis Het Loo vermoedelijk veel langer dan dertig jaar profijt mogen hebben. En daarvoor zijn wij Saskia uitermate dankbaar.

FLIP MAARSCHALKERWEERD

Voormalig lid en thans adviseur van de Raad van Toezicht van Paleis Het Loo

*‘Wie de geschiedenis niet kent,
moet haar overdoen’.*

INTERVIEW

Marc Damen

Diergaarde Blijdorp. Sinds 2007 wereldberoemd door Bokito's ontsnapping. De zilverruggorilla verblijft nog steeds in Rotterdam, maar zootechnicus Marc Damen nam in 2016 als directeur afscheid van de dierentuin. Intussen is hij lid van de Raad van Toezicht van Paleis Het Loo.

Hoe wordt iemand uit de dierentuinwereld lid van de Raad van Toezicht van Paleis Het Loo?

‘In een Raad van Toezicht zitten juist mensen vanwege hun verschillende achtergrond en relevante expertise. Ik ben gevraagd en heb ja gezegd omdat ik merkte dat er beweging is bij Paleis Het Loo, de directie en medewerkers staan open voor verandering. En waar die verandering naartoe gaat, een beetje naar links of rechts, is voor mij minder interessant. Als we maar voor de muziek uit blijven lopen. Een aantal mensen was inderdaad verbaasd: “Wat moet jij nu in een paleis?”.

En?

‘Er zijn zo veel overeenkomsten tussen musea en dierentuinen. Het zijn allebei - en ik gebruik even een plat woord - attracties, en allebei moeten ze bezoekers trekken. Diergaarde Blijdorp doet dat met Bokito, Paleis Het Loo met Anna Paulowna’.

Noem er nog eens enkele.

‘In een dierentuin heb je net als in een museum het spanningsveld tussen inhoudelijke en zakelijke aspecten. Verzamel je bedreigde diersoorten of zeg je doe mij twee reuzenpanda's en we zijn qua bezoekers binnen? Een van de unieke selling points van Paleis Het Loo is weliswaar de collectie, maar het publiek moet blijven komen, dus daar moet je aandacht aan besteden’.

Moeten musea meer concurreren of meer samenwerken?

‘Allebei. Wees onderscheidend, maar ook complementair. Musea zouden meer gebruik kunnen maken van elkaars ervaringen, zoeken naar wat zou kunnen binden. Belangrijk is dat je waakt voor hobbyïsme. Je moet ervoor zorgen dat wat je doet of laat zien, ook voor anderen leuk of de moeite waard is. Kijk door de ogen van het publiek’.

Maar hoe doe je dat?

‘Door én te veranderen én herkenning te bieden. Paleis Het Loo is een goed voorbeeld van een zogenoemd generatiemuseum; onze ouders kwamen er of kennen het tenminste, wij komen er, en straks onze kinderen en kleinkinderen. Kijk, de Efteling mag Langnek niet verwijderen. Maar zelfs de Python is al nostalgie. Die eerste achtbaan kun je niet gemakkelijk vervangen of afbreken, de tweede, derde en vierde wel. En mijn neefjes en hun oom Marc vinden een ritje in de Python net zo spannend’.

Wat zou Paleis Het Loo kunnen benadrukken?

‘Paleis Het Loo is een ijzersterk merk en zou bijvoorbeeld kunnen laten zien waar Nederland vandaan komt, want wie de geschiedenis niet kent, moet haar overdoen. En de nieuwe ondergrondse tentoonstellingsruimte leent zich voor de presentatie van modernere geschiedenis. Ook in het paleis zelf. Je moet natuurlijk niet de kamers verbouwen, maar er wel wat mee doen’.

Foto: Frank van Beek

Welke expertise breng je mee naar Paleis Het Loo?

‘Ik heb veel ervaring met fondsenwerving en marketing, weet hoe je allianties aangaat met het bedrijfsleven en samenwerking in de sector voor elkaar krijgt. Ook heb ik ervaring met monumentenonderhoud. Wees gerust, ik zal geen pleidooi houden voor een achtbaan in Paleis Het Loo. Die staat al in de Julianatoren. En opnieuw olifanten op het terrein, nee, dat hoor je mij ook niet voorstellen’.

Opnieuw?

‘Ja, wist je dat niet? Paleis Het Loo heeft olifanten gehad, Hans en Parkie. Willem V hield ze eerst in Voorburg, maar toen hij uitweek naar Apeldoorn, nam hij de dieren mee. Bij Paleis Het Loo ligt het oudste dierentuinverblijf van Nederland, want het gebouw waarin Hans en Parkie verbleven, staat er nog steeds. Uiteindelijk werden ze door de Fransen in beslaggenomen en naar Parijs overgebracht’.

¹ Zootechnici bestuderen kort gezegd de balans tussen dierenwelzijn en een gezonde bedrijfsvoering.

² Zie Bianca Stigter, ‘Concert voor twee olifanten; de geschiedenis van Hans en Parkie uit de dierentuin van Willem V’, NRC Handelsblad, 9 december 1994.

Hans en Parkie.

De Indische olifanten Hans (1782-1802) en Parkie (1782-1816) kwamen in de zomer van 1786 naar Nederland. De dieren waren een geschenk van de Verenigde Oost-Indische Compagnie aan stadhouder Willem V. Hij vluchtte vanwege patriottische onlusten naar Paleis Het Loo en nam de twee dikhuiden mee. Willem bracht ze onder in een stal met een extra hoge deur. Tegenwoordig is in het gebouw een fruitbedrijf gevestigd.²

⁹ Schets van Hans en Parkie door paleontoloog en kunstenaar Petrus Camper, circa 1786. Collectie Rijksmuseum.

10

10 *Impressie expositie Zomerjurkjes van de Prinsesjes Wilhelmina en Juliana.*

PUBLIEK & Programma

Siervazen, wijnkoelers, bonbonnières, pendules en wandtafels van malachiet, prenten en borden waarop Russische dorpsgezichten prijken en talloze portretten van een kleurrijke Romanov aan het Nederlandse hof; de tentoonstelling over Anna Paulowna belichaamde de verhalen en voorwerpen die Paleis Het Loo vertelt, bewaart en presenteert. Met talloze bijzondere bruiklenen en een rijkelijk geïllustreerd boek stond de expositie symbool voor de herkenbaarheid en diversiteit van ons tentoonstellings- en evenementenaanbod.

Het verslagjaar begon met het ontdooien van een ijsvloer, maar pas nadat het publiek daarop had geschaatst. *Winterpaleis Het Loo* (12 december 2015 tot en met 3 januari 2016) trok maar liefst 42.000 bezoekers. En begin februari presenteerden we onze nieuwe aanwinsten uit het vorig verslagjaar in *Museum-aanwinsten uitgelicht, bijzondere schenkingen & aankopen uit 2015* (9 februari tot en met 8 januari 2017). In de Aanwinstenkamer waren onder meer een houtskooltekening van de hand van Koningin Wilhelmina en een zilveren luiermant te zien.

De intensieve samenwerking tussen de Zonnebloem en Paleis Het Loo begon in 2014 met een groot aantal 'bezoeken op maat', bestemd voor deelnemers en vrijwilligers van deze organisatie. De samenwerking leidde ertoe dat Paleis Het Loo zich nog meer bewust werd van de beperkingen die mindervaliden ervaren in het paleis, de tuinen, stallen en op de rest van het terrein. Daarom verscheen in maart een aangepaste editie van de Informatiegids, met een speciale route voor bezoekers met een mobiliteitsbeperking.

Vanaf 1 april startte een bijzondere fototentoonstelling op de begane grond van de Westvleugel: *Koninklijke foto's door Vincent Mentzel* (1 april tot en

met 21 augustus). Mentzel werkte veertig jaar voor *NRC Handelsblad* en *Vrij Nederland* en zat zijn onderwerpen altijd dicht op de huid.

Het leverde een uniek oeuvre op. Zijn werk toont een treffend tijdsbeeld van Nederland én het leven van de Oranjes tijdens de regeerperiode van Koningin Beatrix. Ruim zeventigduizend bezoekers bekeken deze tentoonstelling. In het laatste weekend van mei waren de stallen van Paleis Het Loo het decor voor het evenement *Paard & Pracht* (26 tot en met 29 mei). Het Koninklijk Staldepartement uit Den Haag gaf onze bezoekers de unieke mogelijkheid om de koninklijke paarden, rytuigen en auto's van dichtbij te bekijken.

Vanaf 7 juni stond de Audiëntiezaal in het teken van de zomer met de presentatie *Zomerjurkjes van de Prinsesjes Wilhelmina & Juliana* (7 juni tot en met 30 augustus). In dezelfde maand was de oplevering van het project *Blauw & Bont, Delfts blauw in de paleistuinen* (18 juni tot en met 23 oktober). Er werd nauw samengewerkt met medewerkers van de faculteit Industrieel Ontwerpen van de Technische Universiteit Delft. Zij maakten met de modernste scantechnieken mallen van de bewaard gebleven tuinvazen. Dankzij een extra bijdrage van de

11

We zijn een aantrekkelijke dagattractie met een breed aanbod.

BankGiro Loterij konden de vazen opnieuw worden vervaardigd door Koninklijke Tichelaar in Makkum. Het productieproces was op film te zien.

Het eerste weekend van juli was Paleis Het Loo de 'catwalk' voor het *Concours d'Élégance* (2 en 3 juli). Dit prestigieuze auto-evenement voor klassieke en exclusieve auto's behoort tot een van de grootste internationale autoconcorso's. Nationale bekendheid hebben de *Prinsen-* en *Prinsessendagen* (19 juli, 26 juli, 2 augustus en 9 augustus). Er waren enkele nieuwe activiteiten toegevoegd, zoals op audiëntie gaan bij het koningspaar Willem III en Mary II. Een van de leden van de hofhouding kondigde de jonge royals aan. Bijzonder was dat de prinsen en prinsessen samen met de gouvernante en kamerheren de Staatsietrap mochten betreden. In vier dagen begroetten wij meer dan tweeduizend prinsen en prinsessen die ieder hun eigen 'hofhouding' meebrachten: opa, oma, vader of moeder, een combinatie ervan of alle vier.

Voor het eerst werd dit verslagjaar de *September Tuinmaand* georganiseerd. De paleistuinten waren vier

weken lang het toneel voor uiteenlopende tuinactiviteiten: bezoekers konden een kijkje nemen achter de schermen in de Bloemenkamer van de Tuindienst, waar de verse boeketten voor het paleis worden gemaakt. Ook een bezoek aan de Pompenkelder, waar de fonteinen worden aangestuurd, behoorde tot de mogelijkheden. Er waren rondleidingen door de tuin en naar het paleisdak voor een weids uitzicht, we hielden een fotowedstrijd en de tuinbaas en tuinconservator gaven lezingen.

Op 5 oktober opende H.M. Koningin Máxima de tentoonstelling over een van haar voorgangsters. In de expositie *Anna Paulowna, kleurrijke koningin* (6 oktober 2016 tot en met 5 februari 2017) waren veel juwelen, serviezen en meubelen te zien die niet eerder in het openbaar waren getoond. De tentoonstelling werd in nauwe samenwerking met het Koninklijk Huisarchief georganiseerd. De bruiklenen waren afkomstig uit de Koninklijke Verzamelingen in Den Haag en van verschillende particuliere bruikleengevers.

11 Tussen Vincent Mentzel en Koningin Beatrix, Prins Claus en hun kinderen ontstond een bijzondere band. De foto's konden daardoor meer informele momenten vastleggen.

12 In aansluiting op de expositie *Anna Paulowna, kleurrijke koningin* werd tijdens het Winterpaleis Het Loo in de Audiëntiezaal de tafel gedekt met Russisch porselein, glaswerk en verguld zilveren tafelmokken. Foto: Michiel Elsevier Stokmans.

12

13

14

13 Naast schaatsen op de ijsbaan kon er tijdens het Winterpaleis Het Loo worden 'gesleed' met priksleeën op wieljes.

14 Tijdens de *September Tuinmaand* streek het televisieprogramma *Tijd voor MAX* neer in de tuinen. Een week lang ontvingen presentatoren Sybrand Niessen en Martine van Os bijzondere gasten vanuit de mooiste baroktuin van Nederland. Conservator Paul Rem nam iedere dag plaats aan tafel.

Tien dagen later vond een 'warming-up' plaats op het Stallenplein. Meer dan drieduizend wandelaars draaiden warm voor het *Nationale Diabetes Challenge Festival*, een initiatief van de Bas van de Goor Foundation. De slotwandeling startte op de Middellaan en liep via het natuurgebied van Kroondomein Het Loo en het Paleispark weer terug via de tuinen naar het paleis. En van 16 tot en met 20 november vond op Paleis Het Loo de buitenfair *Spirit of Winter* plaats. Ruim 180 deelnemers presenteerden hun winterse producten langs de bomenlanen voor het paleis.

Het verslagjaar eindigde zoals het begon, met Winterpaleis Het Loo (17 december 2016 tot en met 8 januari 2017). In het paleis waren traditiegetrouw de koninklijk gedekte tafels te zien, met als topstuk de gedekte tafel van Willem II en Anna Paulowna in de Audiëntiezaal. Traditioneel versierde kerstbomen, handgemaakte groenversiering en uiteraard een echte ijsbaan op het Stallenplein maakten de winterpret compleet.

Educatie

We brengen bezoekers al op jonge leeftijd in aanraking met de geschiedenis van het paleis en het Huis Oranje-Nassau via (school)programma's die aansluiten bij de behoeften van het onderwijs en een breed scala aan activiteiten in de schoolvakanties.

Deze zomer waren kinderen welkom voor de *Paleisreis Aan de Slag!* (1 juni tot en met 28 augustus); in een koninklijke ontwerpstudio stonden vier koninklijke beroepen centraal. Meubelmaker Teun, kledingontwerpster Louise, meester-kok Sjeff en tuinvrouw Roos hadden elk hun eigen vitrine. Er was te zien hoe ze werken en wat het eindresultaat is: een japon voor de koningin, mooie boeketten, een prachtig gedekte tafel en een stoel voor de koning. Daarna gingen de kinderen aan de slag: dek zelf de tafel, ontwerp een kamer of een tuin en kleeft de koning of koningin aan. Vierduizend kinderen in de leeftijd tussen vier en twaalf jaar gingen op *Paleisreis Aan de Slag!*, inclusief bezoekende schoolklassen.

JAAR in beeld

JANUARI

JUNI

JULI

FEBRUARI

MAART

AUGUSTUS

SEPTEMBER

APRIL

MEI

OKTOBER

NOVEMBER

DECEMBER

JANUARI Onthulling van het portret van Amalia van Solms en Charlotte de la Trémoille, vervaardigd door Gerard van Honthorst (1592-1656) in 1633. In het midden Coby Reitsma van het Mondriaan Fonds, links Philip de Hase van de Vereniging Rembrandt en rechts Michel van Maarseveen. Het Mondriaan Fonds en de Vereniging Rembrandt maakten deze aankoop mogelijk.
Foto: Tom Haartsen.

FEBRUARI Paleisreis. Aan de Slag! Kinderen ontdekten lintjes en ordes tijdens hun Paleisreis.
Foto: Theo Smits.

MAART De samenwerking met de Zonnebloem leverde onder de noemer Partners in Toegankelijkheid betere voorzieningen voor bezoekers met een beperking op. V.l.n.r.: Michel van Maarseveen, Rilana Peelen en Noud van Rooij (directeur Nationale Vereniging De Zonnebloem). Foto: Menno Mulder.

APRIL Dit portret van Koningin Beatrix was te zien in de expositie Koninklijke foto's door Vincent Mentzel.

MEI Tijdens Paard & Pracht reed het koninklijke ruittuig de galaberline met een achtspan paarden en menners in livreen richting het paleis.

JUNI De opening van Blauw & Bont, Delfts blauw in de paleistuinen werd verricht door H.K.H. Prinses Margriet en prof. mr. Pieter van Vollenhoven. Het project kwam tot stand dankzij een extra bijdrage van de BankGiro Loterij.

JULI De meeste prinsen en prinsessen kwamen tijdens de Prinsen- en Prinsessendagen koninklijk gekleed en versierden voordat ze op audiëntie gingen een eigen kroon met edelstenen of maakten een medaille.

AUGUSTUS Tijdens de Parade van de Zomerkoning vormden de tuinen van Paleis Het Loo opnieuw het decor voor kleurrijke theateracts. De bestbezochte dag was zondag 14 augustus; 3.781 bezoekers genoten van de acteurs en hun voorstellingen.

SEPTEMBER De September Tuinmaand werd luister bijgezet door het televisieprogramma Tijd voor Max, met optredens van onder anderen George Baker en O'G3NE.

OKTOBER Koningin M^axima opende op 5 oktober de tentoonstelling Anna Paulowna, kleurrijke koningin. Foto: Frank van Beek.

NOVEMBER De buitenfair Spirit Of Winter.

DECEMBER Kunstjandanseres tijdens Winterpaleis Het Loo.

‘Nieuwe musea zijn gemaakt van beton, vlees en bloed’.

INTERVIEW

Peter Bakkum

Peter Bakkum werkte aan de inrichting van het Rijksmuseum, gaf sturing aan de verbouwing en uitbreiding van het Haagse Mauritshuis en was medeverantwoordelijk voor de realisatie van de Hermitage in Amsterdam. Drie topmusea gevestigd in rijksmonumenten, gebouwen die een hoge mate van zorgvuldig renoveren vereisten. Sinds 2015 leidt Peter het projectbureau Renovatie & Uitbreiding, dat de taak heeft om de vernieuwing van Paleis Het Loo in goede banen te leiden.

Ineens was de Rookzaal bestemd voor het projectbureau Renovatie & Uitbreiding.

‘Nou ja, ineens. De voorbereidingen waren al enige tijd bezig – bijvoorbeeld het opstellen van een Programma van Eisen -, maar nadat de projectorganisatie was goedgekeurd door de directie en Raad van Toezicht, ben ik begonnen met de werving van acht collega’s die zeer ervaren zijn in museumverbouwingen. Paleis Het Loo beschikt zo over de kennis van de meest recente museale bouwprojecten: het Rijksmuseum, Van Gogh Museum, Stedelijk Museum, de Hermitage en het Mauritshuis. En we zetelen inderdaad in de fraaie Rookzaal’.

Welke kennis en ervaringen neem jij van eerdere projecten mee?

‘Bij het Rijksmuseum heb ik ervaring opgedaan met het “inhuizen” van achtduizend kunstvoorwerpen, het laten ontwerpen en plaatsen van vijfhonderd vitrines, sokkels en vlonders én het produceren van drieduizend teksten. Bij het Mauritshuis zag ik de impact van ondergronds bouwen, maar ook hoe een Nederlandse museumdirectie voor het eerst zelfstandig een verbouwing aanstuurde. Deze zaken spelen ook bij Het Loo een prominente rol’.

En wat zijn jouw hoofdtaken?

‘Ik ben verantwoordelijk voor het projectbureau Renovatie & Uitbreiding en stuur daarmee het totale project aan. Ik spreek meerdere keren per week met de directie om ervoor te zorgen dat haar rol als opdrachtgever zo goed en professioneel mogelijk wordt ingevuld’.

Overleg je alleen met de directie?

‘Nee, zeker niet. We sturen ook alle ontwerpers aan en hebben zeer frequent afstemming met vergunningverlenende instanties als de gemeente Apeldoorn en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Ook werken we nauw samen met de museummedewerkers. Dat is erg belangrijk, omdat alleen zij weten wat de bijzondere plekken van Paleis Het Loo zijn en welke kansen er liggen’.

Kun je dat toelichten?

‘Wat vaak vergeten wordt, is dat een grote verbouwing of vernieuwing enorme effecten sorteert op de medewerkers. En die medewerkers zijn de stuwende kracht; hun input is essentieel, want een architect kan het nooit allemaal alleen bedenken. Sterker, als dat gebeurt, dan klopt er iets niet. Daarom zitten wij in de haarvaten van het museum’.

Foto: Roy Beusker

Hoe doe je dat?

‘Tijdens het eerste gesprek met de directie heb ik aangegeven dat het voor de aansturing van een dergelijk project zeer belangrijk is om midden in de organisatie te staan, er feitelijk te “wonen”. Wij moeten zichtbaar zijn en letterlijk voelen wat er gebeurt in het museum, bijvoorbeeld door ons met evenveel aandacht op de wandelgangen te begeven. Zo begrijp je bepaalde situaties beter en kunnen wij de architect en adviseurs ook beter informeren. Kortom, als je op afstand werkt, dan mis je de boot’.

En dan is er nog het gebouw, het paleis.

En de collectie.

‘Het is belangrijk om de strenge eisen omtrent klimaat en beveiliging te verwerken in een monument

zonder dat de bezoeker er “last” van heeft. Het nieuwe Paleis Het Loo zal nog meer bezoekers ontvangen dan nu het geval is, waardoor details en afwerkingen heel bepalend zullen zijn voor het intensieve gebruik. Maar ook daar zitten wij bovenop’.

Moet ik je alleen succes of ook sterkte wensen?

‘[Lacht] Kijk, een dergelijk project maak je doorgaans een keer in je leven mee, dus daarom moet je als medewerker, directeur of bouwvakker naast het harde werken ook kunnen genieten van dit unieke proces. En niet alleen bij de heropening, juist ook onderweg, van alle bijzondere momenten die dit project kent en nog gaat kennen. De Renovatie & Uitbreiding van Paleis Het Loo gaat namelijk met de mensen, is voor de mensen en gebeurt door de mensen’.

3

VERZAMELEN & Bewaren

15 Inventariseren, restaureren of conserveren, barcoderen, inpakken, verhuizen, uitpakken, standplaatsregistratie; vanwege de verhuizing van de collectie naar het CC NL zullen dit de komende jaren de belangrijkste taken van de afdeling Collectie-management worden.

De depotcollectie die in Paleis Het Loo ligt opgeslagen, krijgt in 2019 een ander huis: het CC NL. Dit hypermoderne depotgebouw is weliswaar nog niet klaar, maar toch waren we al bezig met het uithuizen van een deel van de collectie vanwege de Renovatie & Uitbreiding. De objecten die sinds de oprichting van het museum (ruim dertig jaar geleden) een plek hadden in de depotruimtes in het Stallencomplex, verhuisden in het najaar naar een tijdelijk depot van het Rijksmuseum in Lelystad.

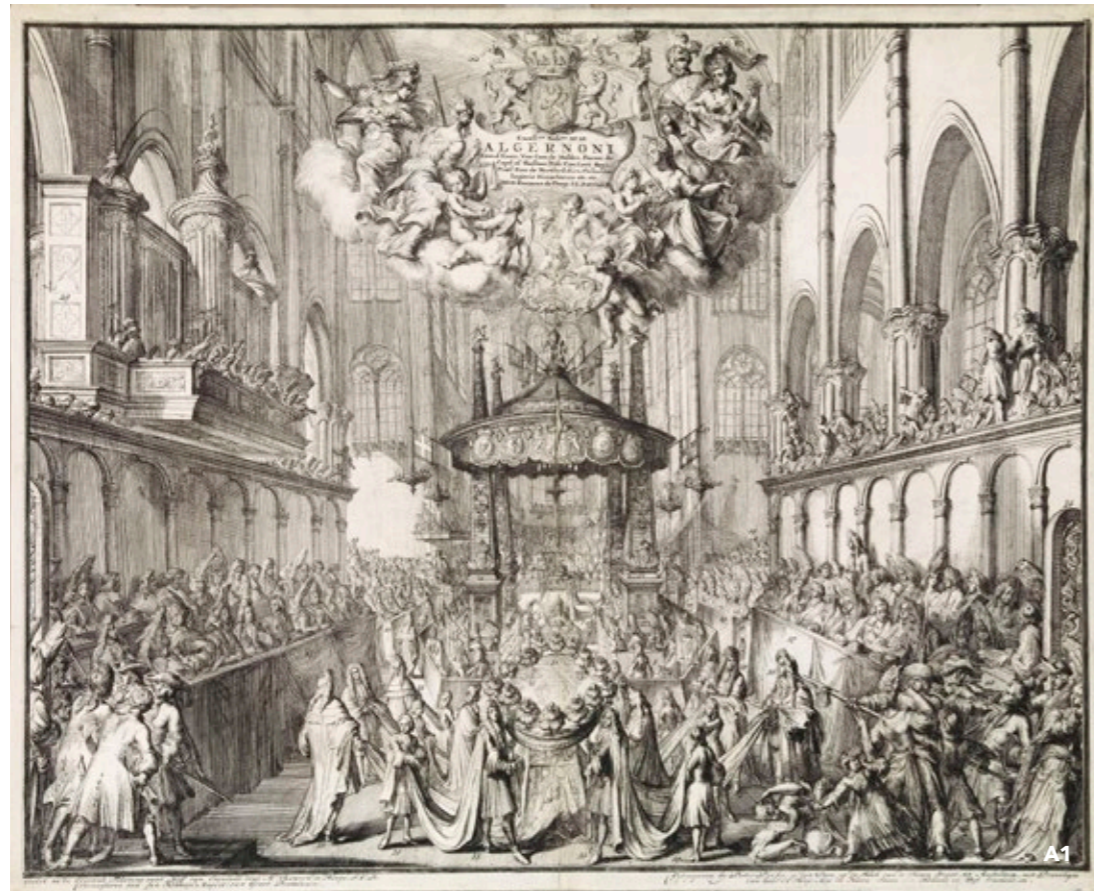
Doordat in korte tijd een groot deel van de depotruimtes van het museum ontruimd moest worden, is er een professionaliseringsslag gemaakt op het gebied van collectieregistratie. Zo zijn inmiddels circa vijftienduizend objecten voorzien van een barcodelabel. Het voordeel van een barcodesysteem is dat de standplaats van een object beter te monitoren is en veranderingen van standplaatsen op

Ook in 2016 deden we onderzoek naar de herkomst van objecten. In deze tweede onderzoeksfase werd het Meissen-servies van Stadhouders Willem V nader tegen het licht gehouden. In 2017 start fase drie. Dan ligt de nadruk op de deelcollectie Schilderijen. In het verslagjaar werden enkele objecten uit de eigen collectie gerestaureerd voor de tentoonstelling over Anna Paulowna. En om het gehele wagenpark van het museum rijklaar te maken, lieten we de Mercedes-Benz 300 cabrio van Koningin Wilhelmina extern behandelen. Deze restauratie ronden we af in april 2017, waarna de auto opnieuw voor het publiek te zien is in het Koetshuis van het Stallencomplex.

Door deelname aan het samenwerkingsproject CollectieCentrum Nederland zorgen we voor optimale bewaaromstandigheden van de collectie.

een efficiëntere manier aan te passen zijn in het collectieregistratiesysteem (The Museum System). Het streven is om voor de sluiting van het hoofgebouw in januari 2018 de gehele collectie te hebben voorzien van een eigen en unieke barcode.

Hieronder volgt een keuze uit de vele aanwinsten van 2016. Het volledige overzicht van schenkingen, bruiklenen en aankopen is te vinden op de website van Paleis Het Loo.

A1

TIEN BELANGRIJKSTE aanwinsten

A5

A1 / Bijzetting van Mary II in Westminster Abbey op 7 januari 1695 / Romeyn de Hooghe / circa 1695.

Deze ets behoort tot een serie prenten die Romeyn de Hooghe vervaardigde ter illustratie van het boek *Funeralia Mariae II Britanniarum*. Het gaat over de dood en lijkstatie van Mary II Stuart († 28 december 1694). Deze grote ets toont de bijzetting in het graf van Westminster Abbey. Met deze aankoop heeft het museum nu twee prenten uit deze serie. Aankoop: Paleis Het Loo, met steun van het Fonds Voluntariaat Paleis Het Loo.

A2 / Zilveren bord van koning Willem I / Martin-Guillaume Biennais / circa 1815.

Het zilveren bord, versierd met een subtiel palmettenrandje, komt uit een grote serie verguld zilveren borden die koning Lodewijk Napoleon bij de Franse hofzilvermid Biennais bestelde voor gebruik in zijn Hollandse paleizen. Na zijn vertrek bleef dit servies in het Paleis op de Dam achter. Willem I besloot ervan gebruik te maken. De goudlaag liet hij verwijderen en het wapen van zijn voorganger paste hij aan op zijn voorlopige status als 'Soevereine Vorst'. Het bord is het symbool van een vorst die bekend was met de stadhouderlijke traditie, maar moest wennen aan het nieuwe, koninklijke decorum. Aankoop: Paleis Het Loo, met steun van het Fonds Voluntariaat Paleis Het Loo.

A3 / Rijtuigparasol, vermoedelijk gebruikt door koningin Emma / Firma Laboyrie, Den Haag / circa 1880.

Rijtuigen en Paleis Het Loo zijn onlosmakelijk verbonden. De leden van de Koninklijke Familie maakten dagelijkse ritten in en rond het

paleis en maakten gebruik van parasols. De parasol staat symbool voor koningin Emma's grote liefde voor kant. Het dekje van deze parasol is van haar favoriete Brusselse kant gemaakt. Schenking: Firma Laboyrie, De Passage, Den Haag.

A4 / Foto's van livreen zoals gedragen door hofpersoneel op Paleis Het Loo / Onbekende vervaardiger / circa 1920.

Deze foto's zijn onderdeel van een reeks van twintig opnames van hofpersoneel in verschillende officiële tenues. Het zijn documentaire-opnames waarbij de kleding het onderwerp vormt. Alle foto's zijn aan de achterzijde voorzien van een opschrift in potlood die melding maakt van de functie van de afgebeelde. Op een aantal foto's staat de naam van de functionaris en op de meeste foto's wordt Paleis Het Loo als locatie genoemd. Dergelijke foto's zijn zeldzaam en vormen daarom een belangrijke bron van informatie. Aankoop: Paleis Het Loo, met steun van het Fonds Voluntariaat Paleis Het Loo.

A5 / 17e eeuwse landmeetketting / Onbekende vervaardiger / 1600-1699.

Deze landmeetketting heeft een lengte van twee Rijnlandse roeden, met 24 schakels van 1 voet, inclusief een handvat en een steekpen. De Rijnlandse roede is een historische lengtemaat: zevenhonderd Rijnlandse roeden staan voor een hectare. De roede wordt verdeeld in twaalf voeten van 0,3140 meter per stuk. De tuinen van Paleis Het Loo zijn ingemeten met gebruik van deze unieke meetketting. Aankoop: Paleis Het Loo, met steun van het Fonds Voluntariaat Paleis Het Loo.

A2

A3

A4

A6

A6 / Presentatieset van 24 penningen op Ons Vorstenhuis / Koninklijke Begeer en Jan Jacob van Goor / 1930.

Ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van koningin Wilhelmina op 31 augustus 1930 gaf de Koninklijke Begeer te Voorschoten een set van 24 penningen uit. In zijn oorspronkelijke presentatie-cassette in de vorm van een boekband vormt de set een echte stamboom van ons vorstenhuis in metaal, beginnend bij Willem de Zwijger en Louise de Coligny en eindigend bij Wilhelmina, Hendrik en Juliana. In zilver is de complete serie uiterst zeldzaam. Aankoop: Paleis Het Loo, met steun van het Dr. A.J. Bemolt van Lochem Slaterus Fonds.

A7 / Sigarenkoker als souvenir van de Slag bij Waterloo / Onbekende vervaardiger / 1865.

In 1865 herdacht Nederland dat de Franse keizer Napoleon vijftig jaar ervoor definitief werd verslagen in de Slag bij Waterloo. De jonge onafhankelijkheid van Nederland en het bestaan van de prille monarchie stonden in 1815 op het spel. De oudste zoon van Koning Willem I, de Prins van Oranje (de latere Koning Willem II), toonde zich als aanvoerder van de Hollandse troepen bijzonder moedig en werd na de strijd bejubeld als de 'Held van Waterloo en Quatre Bras'. In 1865 was zijn zoon koning Willem III al zes jaar aan de macht, maar de held van 1815 was bij de herdenking niet vergeten, blijkt uit de leren sigarenkoker die versierd is met de voorstelling van Willem II, gekleed

in generaalsuniform en een rood-wit-blauwe sjerp. Bruikleen: Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau, Den Haag.

A8 / Koning Willem III en koningin Sophie te paard op Het Loo / Cornelis Lieste en Charles Rochussen / circa 1860.

Dit schilderij is het resultaat van een samenwerking tussen de kunstenaars Cornelis Lieste die het landschap vervaardigde en Charles Rochussen die de figuren en dieren inschilderde. Rochussen stond op goede voet met Koning Willem III en maakte in zijn opdracht veel aquarellen op en rond Paleis Het Loo. Dit schilderij verbeeldt de koning en zijn echtgenote Koningin Sophie die nabij Het Loo paardrijden. Door de verwerving van dit schilderij kunnen we onze bezoekers laten zien hoe het vorstenechtpaar zich ontspande in de prachtige natuur rondom hun paleis. Aankoop: Paleis Het Loo, met bijdragen van diverse organisaties, het Fonds Voluntariaat Paleis Het Loo en het Fonds mevrouw P.I.A.M. Eijkman-de Nerée tot Babberich, ter gelegenheid van het afscheid van hoofdconservator dr. Johan Carel Bierens de Haan.

A9 / Nederlandsche Gedenck-Clanck / Adriaen Valerius / 1626.

De *Gedenckclanck* bevat een groot aantal geuzenliederen, waaronder de oudste Nederlandse weergave van het Wilhelmus met muzieknotatie. Het lied zelf dateert van circa 1570. Bijzonder is dat Valerius

A7

A8

A9

A10

de oorspronkelijke aan een Frans strijdlid ontleende melodie verfijnde tot de wijs die we nu kennen. Hij deed dat door meer noten per lettergreep te gebruiken: 'Wilhelmus va-han Na-hassouwe ben ick van Dui-huitschen bloet'. Aankoop: Paleis Het Loo, met steun van het Fonds Voluntariaat Paleis Het Loo.

A10 / Kinderslee uit Canada / Canadees fabricaat / 1938-1944.

Tijdens de Duitse bezetting van Nederland verbleven Prinses Juliana en haar dochters Prinses Beatrix en Prinses Irene in Canada. Aanvankelijk verbleef Juliana met haar dochters in het Gouvernementshuis te

Ottawa, maar nog in 1940 betrokken zij een eigen woning in een rustige buitenwijk. In 1943 kwam in Ottawa Prinses Margriet ter wereld. Hoewel Prinses Juliana vaak van huis was om de belangen van het bezette Nederland te behartigen, was er voor de Prinsesjes veel gelegenheid tot kinderpret. 's Winters gebruikten zij een slee, die in 1945 naar het bevrijde Nederland meekwam. Schenking: H.K.H. Prinses Margriet der Nederlanden, Apeldoorn.

Alle foto's: Tom Haartsen

INTERVIEW

Donny Tijssen

Donny Tijssen studeerde aan de Reinwardt Academie en werkte onder meer bij het Anatomisch Museum in Leiden en het Rotterdamse Wereldmuseum. In 2010 trad de geboren en getogen Apeldoerner in dienst bij de afdeling Collectiemanagement van Paleis Het Loo. Sinds enige tijd bekleedt Donny de functie van depotbeheerder, een van de spilfuncties bij de voorbereidingen van het CC NL en tijdens de Renovatie & Uitbreiding.

Wat trekt je aan in het depotbeheer?

'Ik houd erg van hands on bezig zijn met objecten, ervoor zorgen dat ze in goede staat verkeren. En dat ze optimaal bewaard worden. Ook stellingen met keurig gerangschikte voorwerpen vind ik geweldig, net als de logistiek eromheen, het in- en uitpakken en de begeleiding van bruiklenen.'

De bouw van het CC NL moet nog beginnen, maar jullie zijn al collectie aan het verhuizen.

'Dat heeft met de Renovatie & Uitbreiding te maken. Al snel werd duidelijk dat de kantoorfuncties in het Stallencolplex terecht zouden komen, dus moesten we daar de collectie weghalen. In negen weken hebben we vijftienduizend objecten verhuisd naar het tijdelijk depot van het Rijksmuseum in Lelystad.'

Die eerst in de stallen bewaard werden.

'Paleis Het Loo heeft jarenlang noodgedwongen collectie op zolders en dergelijke bewaard. Op mijn eerste dag moest ik bijna alles wat ik geleerd had over depotbeheer aanpassen. Met creatieve oplossingen hielden we de collectie op orde en verbeterden we in kleine stappen de opslag.'

Het was dus feest toen Paleis Het Loo partner werd in het CC NL?

'Er klonk inderdaad gejuich, het is immers een enorme stap in de professionalisering. Voorheen waren we meer een paleismuseum en nu worden we een museumpaleis, met meer strakkere museale normen en waarden.'

Je zou kunnen zeggen dat jullie door de voorronden heen zijn.

'Door de gedwongen verhuizing hebben we niet alleen een horde, maar ook een voorsprong genomen. Een deel van de collectie bevindt zich dus in een depot te Lelystad, waarin ook het Rijksmuseum voorwerpen heeft opgeslagen - een van de partners in het CC NL. Zo oefenen we ook in het "samenwonen", hoe je als partners met elkaar omgaat.'

Wat hebben jullie al geleerd?

'We weten nu wat een dergelijke uithuizing van collectie betekent, ook als het aankomt op aanbesteding van het verhuistraceit zelf, de inhuur van extra personeel en de juridische afbakeningen. We kregen bovendien een goede blik op de collectie, want we hebben voordat er ook maar een object de

'Van paleismuseum naar museumpaleis'.

Foto: Roy Beusker.

deur uitging, eerst alles gecontroleerd en waar nodig geregistreerd. Het was bijna balansen, er kwamen veel inventarisnummers en objectfoto's bij'.

Er gaat ook wat gebeuren in het paleis, het hoofgebouw.

'In het paleis ligt het accent meer op de renovatie en de plaatsing van zeer geavanceerde klimaatinstallaties plus het gebruik van hoogwaardige technische toepassingen. Toch blijft de schoen daar wringen, het blijft een gebouw wat niet als museum gebouwd is. Hierdoor hebben wij extra uitdagingen met betrekking tot beheer en behoud. Een stabiel klimaat is bijvoorbeeld moeilijk te realiseren en, net als in elk ouder huis, ongedierte is slechts met heel veel discipline buiten te houden. Of neem de verse bloemen. Vanuit het oogpunt van collectiebehoud kunnen boeketten eigenlijk niet, maar voor de beleving van het paleis zijn ze essentieel. Dus nemen we extra maatregelen'.

Kunnen bezoekers ook de paleisvertrekken in?

'Jazeker, dat is al het geval. In plaats van koorden hebben we als het ware pleinen gecreëerd, zodat de bezoekers de vertrekken in kunnen lopen. Zo zien ze

meer en van dichtbij. Het aanwezige videodetectie-systeem helpt niet zozeer in het voorkomen van problemen, maar zorgt ervoor dat we kunnen bepalen welke hoeken kwetsbaar zijn. En de objecten die mensen "per ongeluk" zouden kunnen meenemen zijn allemaal gezekerd'.

Welke deelcollectie heeft je voorkeur?

'In principe behandel je ieder museaal object hetzelfde, maar kwetsbare of zeldzame objecten hebben oplossingen op maat nodig. Dit uitgangspunt passen we ook toe op de verhuizing; waar maatwerk nodig is, volgt maatwerk, maar soms is een verantwoorde verhuistechiek afdoende. En goedkoper. Maar waar ik heel enthousiast van word, zijn de automobielen. Daar moeten we af en toe de weg mee op om ze in rijdende conditie te houden'.

The Fast and the Furious?

'Ja, met gierende banden rijden we ermee rond ... nee, het gaat erom dat ze in goede staat blijven door ze even los te gooien. Een depotbeheerder zit dus niet in zijn eentje verstopt in een depot objecten af te stoffen ...'.

PALEIS HET LOO & MUSEUM HUIS DOORN *vorstelijk verbonden*

Onder de noemer Vorstelijk Verbinden ging in 2013 de samenwerking tussen Paleis Het Loo en Museum Huis Doorn van start. Op basis van de grote overeenkomsten - allebei historische buitenplaatsen, fraaie tuinen, vorstelijke collecties en een groot aantal actieve vrijwilligers - was een alliantie logisch. Bovendien had Paleis Het Loo zich in zijn Activiteitenplan voorgenomen om kleinere musea, kastelen en buitenhuizen te ondersteunen, met als doel dat die instellingen cultureel ondernemerschap ontplooiën en een solide museale bedrijfsvoering ontwikkelen. Daarmee wordt zowel hun continuïteit als zelfstandigheid bevorderd. Hoogste tijd voor een korte terug- en vooruitblik.

De samenwerking met Huis Doorn bestaat uit kennisdeling, collectiemobiliteit en het gebruik van wederzijdse netwerken. Paleis Het Loo stelt inzake presentaties en tentoonstellingen, onderhoud of restauratie van historische tuinen en marketing- en communicatiestrategieën zijn kennis, kunde en ervaring beschikbaar. Ook op het vlak van publieksbegeleiding - routing, entreesysteem, ontvangst, parkeren -, collectiebehoud en -beheer en educatie wordt informatie uitgewisseld. Tevens fungeert de wetenschappelijke staf als inhoudelijke sparringpartner van Huis Doorn.

De meest tastbare resultaten waren twee succesvolle tentoonstellingen: op 10 november 2015 opende Paleis Het Loo de omvangrijke tentoonstelling over de laatste keizer in Europa: *Der Kaiser! glorie & ondergang van keizer Wilhelm II* (11 november 2015 tot en met 28 februari 2016). Deze prachtige expositie bevatte meer dan tweehonderd objecten uit Huis Doorn, zoals schilderijen en borstbeelden, kostuums en uniformen, serviezen en bestek en meubilair en huisraad. De tentoonstelling *Duitse prins van Oranje, op huwelijksreis door Huis Doorn* (8 december 2016 tot en met 5 maart 2017) ging over de

verbondenheid tussen de Oranjes en de familie van Wilhelm II, de Hohenzollerns. Beide families voeren namelijk de titel Prins van Oranje. Paleis Het Loo wist deze relatie te visualiseren door ruim vijftig bijzondere voorwerpen aan Huis Doorn uit te lenen. Het ging om portretten, penningen en relatiegeschenken en om persoonlijke bezittingen uit beide vorstenhuizen, zoals een sieradenset van Wilhelmina van Pruisen, een japon van de jonge Koningin Wilhelmina en een admiraalssteek van Prins Hendrik.

De exposities vergden een museumbrede inzet. Enkele leden van de afdeling Service & Veiligheid verstrekten beveiligingsadviezen tijdens een inspectie van de expositieruimtes in Huis Doorn. Medewerkers van de afdeling Collectiemanagement verrichtten herstelwerkzaamheden aan voorwerpen van Huis Doorn en namen de leiding op het gebied van inrichting, behoud en beheer, object-handling, transport, verpakking en registratie van de bruiklenen. Huis Doorn maakte ook meerdere keren gebruik van onze collectiebus voor het uithuizen van collectie naar een nieuw depot. Onze conservatoren en met name Paul Rem leverden inhoudelijke bijdragen, daarin bijgestaan door de afdelingen Publieksinformatie en

Marketing & Communicatie. Paleis Het Loo besteedde aan beide tentoonstellingen in totaal negenhonderd uren.

De formele en informele overleggen vormen eveneens de kern van de samenwerking. Het gaat om algemene adviezen en meer specifieke besprekingen, zoals periodieke controles van de veiligheidszorg. Of om een schouw van het collectiebeheer en -behoud in het algemeen en de depots in het bijzonder, gevolgd door actieve en passieve conservering; denk aan een *pest-controlcheck*, het voorkomen, opsporen en bestrijden van ongedierte, insecten en schimmels. Ieder jaar vindt een informele bijeenkomst plaats voor medewerkers en besturen van de vrijwilligersorganisaties. De conservatoren overleggen twee keer per jaar, net als de beheerders van de tuinen en de bestuurders van de vrijwilligersorganisaties. De directies en managementteams overleggen driemaal per jaar.

Paleis Het Loo heeft tot nu toe plezierig met Huis Doorn samengewerkt, hetgeen leidde tot zowel zichtbare resultaten - de gezamenlijk georganiseerde tentoonstellingen - als minder zichtbare in de vorm van advisering op vrijwel alle museale gebieden. De belangrijkste doelstelling van het project werd in 2016 behaald: de volledige terugkeer van Huis Doorn in het museale bestel door de subsidie terug te brengen op het oude niveau van 2012. Paleis Het Loo richt zich om begrijpelijke redenen de komende jaren geheel op de Renovatie & Uitbreiding en de bouw van het CC NL, maar blijft Huis Doorn van museaal advies voorzien en bedrijfsmatig ondersteunen.

16 De reconstructie van de werkkamer van Wilhelm II in de expositie *Der Kaiser!* Foto: Menno Mulder.

17 Zilveren Vikingschip als allegorie op de Duitse Staat, Fritz van Miller. Dit object wordt in principe niet uitgeleend. Ter gelegenheid van de vruchtbare samenwerking tussen Paleis Het Loo en Huis Doorn werd een uitzondering gemaakt. De tentoonstelling *Der Kaiser!* werd mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van het Mondriaan Fonds. Foto: Theo Scholten.

4

18

18 De Paleis Het Loo Business Society kwam in het verslagjaar enkele keren bij elkaar. Deze exclusieve netwerkclub steunt ons onder meer in de realisatie van de vernieuwing en verbouwing en biedt bedrijven een platform om elkaars ambities te verkennen en allianties aan te gaan. De Business Society ging in het verslagjaar op bezoek bij Oxo Lodge the exclusive wood company.

MARKETING & Communicatie

De marketing- en communicatiestrategie was in het verslagjaar met name gericht op de programmering. Belangrijke publiekstrekkingen als de *Parade van de Zomerkoning* en de tentoonstelling *Koninklijke Foto's door Vincent Mentzel* werden gepromoot via overkoepelende slogans, respectievelijk *Tuin & Theater* en *Paleis & Portret*. Op die manier versterkten we het merk Paleis Het Loo als dagattractie.

Ook in 2016 was Paleis Het Loo veelzijdig positief in het nieuws. Voor diverse radio- en televisieprogramma's als *Koffietijd* en *Blauw Bloed* en magazines als *Vorsten* en *Plus Magazine* zijn de tentoonstellingen en wetenswaardigheden van Paleis Het Loo inmiddels reguliere items geworden. Omroep Max besliste in de loop van 2016 dat de tuinen van Paleis Het Loo een prachtig decor vormen voor de dagelijkse televisieprogramma's *Tijd voor Max* en *Hallo Nederland*. Vanaf 12 tot en met 16 september werd er tegen de achtergrond van de Pauwenstaartfontein en met publiek om 17.00 uur een live-uitzending verzorgd. Er was iedere uitzending veel aandacht voor de tuinen, collectie en Paleis Het Loo als organisatie.

Uitgebreide publiciteit kreeg Paleis Het Loo naar aanleiding van de opening van de expositie *Anna Paulowna, kleurrijke koningin* door Koningin Máxima. De opening van de presentatie *Blauw & Bont, Delfts blauw in de paleistuinen* door H.K.H. Prinses Margriet en prof. mr. Pieter van Vollenhoven stond eveneens in grote belangstelling. Vrijwel alle Nederlandse media besteedden aandacht aan deze gebeurtenissen.

Voor de tentoonstelling over Anna Paulowna werd in samenwerking met TV Noord-Holland en

inwoners uit de plaats Anna Paulowna een tv-item gemaakt. Andere vermeldenswaardige opnames waren die door RTV Apeldoorn met oud-volleyballer Bas van de Goor, in het kader van het *Nationale Diabetes Challenge Festival* in oktober. Het parcours lag deels op het terrein van Paleis Het Loo. Gewezen directeur van het Rijksmuseum en Museum Voorlinden Wim Pijbes vond bij ons een goed onderkomen voor opnames van *Panorama Pijbes*, terwijl BBC History voor de documentaire *The Glorious Revolution* bij ons aanklopte. Ook tijdens de ploegenpresentatie van de Giro d'Italia was Paleis Het Loo een dankbaar decor, net als voor de tv-serie *Er kan zoveel meer*, een coproductie van Omroep Gelderland en de Zonnebloem. De serie ging over de mens achter de vrijwilliger. Acteur Chris Tate bezocht Paleis Het Loo en nam voor een dag plaats in een rolstoel. Een vrijwilliger van de Zonnebloem hielp hem onder meer om over de grindpaden van Het Loo te geraken. Sensationeel waren de helikopteropnames door EMS Films met een *fish eye* lens voor het audiovisueel toeristen-evenement *This is Holland* in Amsterdam. De overvliegende JSF-straaljager was dat ook.

19

20

21

22

19 Kinderen konden tijdens de introductie van de nieuwe Mercedes E Klasse een rondje racen in zogenoemde Furori Mini Monza raceauto's. Furori maakt zich sterk voor zieke kinderen en laat hen met een race-ervaring op een actieve manier ontspannen. Foto: Eugene Schaap Fotografie.

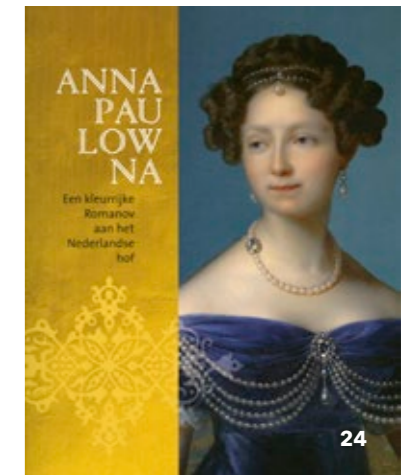
20 Optreden in de kapel van Paleis Het Loo tijdens het Spirit of Support wintergala. Er werd € 213.000 opgehaald voor het Fonds Slachtofferhulp.

21 Om omwonenden uit de directe omgeving van begin af aan bij de Renovatie & Uitbreiding te betrekken, werden op 25 januari en 23 juni buurtbijeenkomsten georganiseerd. Deze werden drukbezocht en positief ontvangen. Peter Bakkum licht hier de plannen toe.

22 Deelnemers aan de Nationale Diabetes Challenge van de Bas van de Goor Foundation op het Stallenplein van Paleis Het Loo. Foto: Ronald Hoogendoorn.

23

24

23 Onder grote belangstelling van de pers vertelt conservator Paul Rem H.M. Koningin Máxima over Anna Paulowna. Foto: Frank van Beek.

24 Omslag Anna Paulowna. Een kleurrijke Romanov aan het Nederlandse hof, geschreven en samengesteld door Paul Rem.

Een bijzonder evenement was de introductie van de nieuwe Mercedes E Klasse als *Masterpiece of Intelligence* (9 april). Naast de mogelijkheid tot demorijden door de bosrijke omgeving was er entertainment voor jong en oud, waaronder een Furori-parcours voor jonge coureurs. De Mercedes-Benz van Koningin Wilhelmina en diverse andere koninklijke voertuigen kwamen deze dag meer dan ooit tot hun recht. De 2.500 gasten overtroffen onze verwachtingen.

Tijdens *Winterpaleis Het Loo* vond het wintergala *Spirit of Support* plaats. Het prachtig uitgelichte paleis vormde een sfeer vol decor voor een verloting en veiling onder de bezielende leiding van prof. mr. Pieter van Vollenhoven en veilingmeester Alexander Pechtold. De opbrengsten vielen toe aan het Fonds Slachtofferhulp, bestemd voor innovatieve projecten ter verbetering van de hulpverlening aan slachtoffers van geweldsmisdrijven, verkeersongevallen en calamiteiten. Op zaterdag 18 juni was de jaarlijkse vriendenbijeenkomst. Na ontvangst met koffie en een welkomstwoord van directeur Michel van Maarseveen gaf intussen ex-conservator Suzanne Lambooy een inleiding over het tuinvazenproject *Blauw & Bont, Delfts blauw in de paleistuinen*. Aansluitend volgde een exclusieve rondleiding door de tuinen en de Oostvleugel om de vazen te bekijken en het bijzondere productieproces toe te lichten.

Net als in voorgaande jaren lag de internationale focus op Duitsland, België en Engeland. Dit sluit goed aan bij de strategie van VisitVeluwe, waarmee Paleis Het Loo sinds 2015 intensief samenwerkt. VisitVeluwe benadert zowel de binnenlandse als buitenlandse markt en promoot Paleis Het Loo als een van de parels van de Veluwe.

Twee belangrijke conclusies uit het publieks-onderzoek waren dat het totale herhaalbezoek ten opzichte van 2015 nagenoeg gelijk is gebleven, terwijl de tweede helft van het verslagjaar een hoger herhaalbezoekpercentage dan de eerste helft liet zien. Daarnaast was in vergelijking tot eerdere blockbuster-tentoonstellingen (over Sisi en Grace Kelly) de expositie over Anna Paulowna minder vaak aanleiding voor een bezoek aan Paleis Het Loo. Toch scoorde de tentoonstelling op de onderwerpen vormgeving, inhoud en informatie significant hoger dan eerdere exposities van dit kaliber. We kregen in 2016 een hoger algemeen rapportcijfer (8,4) dan in 2015 en een hogere NPS aanbevelingscore (+48) dan het museum-gemiddelde (+40).¹

Online ging het in 2016 crescendo; de website werd 850.000 keer bezocht, met een verrassend aantal paginaweergaven van 4,8 miljoen. Ook op het gebied van social media werd een grote sprong gemaakt. Zo werden onze video's via advertenties op YouTube ruim 1,6 miljoen keer bekeken en gingen we op Facebook de 30.000 likes voorbij. In het verslagjaar begonnen we met het actief plaatsen van foto's op Instagram.

¹ NPS staat voor Net Promotor Score. De score geeft de klantloyaliteit en -tevredenheid weer. Het draait om de vraag of iemand een bezoek aan bijvoorbeeld Paleis Het Loo aanbeveelt. De respondent antwoordt met een score van 0 tot 10. Er wordt onderscheid gemaakt in *Promoters* (score 9-10), *Neutrals* (score 7-8) en *Criticasters* (score 0-6). De score volgt dan uit % promoters - % criticasters.

5

25

25 Kinderen vermaken zich tijdens de Parade van de Zomerkoning.

ORGANISATIE & Maatschappelijke ondersteuning

Het verslagjaar stond vooral voor de directie en afdelingshoofden in het teken van de voorbereiding van de Renovatie & Uitbreiding (2018-2021). Zij bogen zich periodiek over het voorlopig ontwerp en bespraken de contouren van 'Anders Open' en 'Anders Werken'. Ook vond overleg plaats over hoe het museum na de heropening in 2021 op alle verschillende niveaus zal functioneren. Daarom was het noodzakelijk enkele management-taken lager in de organisatie en deels door extra medewerkers te laten uitvoeren.

Tijdens de Renovatie & Uitbreiding is Paleis Het Loo 'Anders Open'. Het paleisgebouw gaat vanaf 2018 dicht, maar de tuinen en stallen zijn van april tot en met september voor publiek toegankelijk. En in december wordt het Stallencolplex drie weken lang ondergedompeld in winterse sferen. De omstandigheden dwingen weliswaar tot enkele aanpassingen, maar de ijsbaan blijft het middelpunt van ons jaarlijkse winterfestijn.

'Anders Open' betekent ook 'Anders Werken'. Het museum is namelijk een kleine zeven in plaats van twaalf maanden geopend, waardoor er voor sommige medewerkers ruimte ontstaat om hun dienstverband anders te vervullen. De medewerkers konden via een enquête (98% respons) aangeven welke taken en activiteiten zij bij voorkeur en naar wens tijdens deze periode willen uitvoeren. Sommige medewerkers gaven aan een sabbatical te willen opnemen of een opleiding te starten. Andere collega's wensten een tijdelijke functie bij een andere afdeling en enkele werknemers prefereerden een tijdelijke detachering bij een ander museum in dezelfde functie.

'Anders Werken' geeft onze medewerkers de kans om op een andere werkplek en eventueel in een

andere functie kennis en ervaring op te doen. Ook voor de organisatie is dit experiment interessant; er zijn immers veel vragen te stellen. Zijn de medewerkers bij terugkomst extra gemotiveerd? Hebben zij meer kennis en ervaring opgedaan, waardoor de professionaliteit van Paleis Het Loo vergroot wordt? Dit wordt nauwlettend gemonitord. De periode 'Anders Open' zal voor veel stafmedewerkers extra drukte betekenen. Het paleis, Juniorpaleis en Huis van Oranje in de twee vleugels moeten worden ingericht en naast de voorbereidingen voor de marketing en communicatie rond de opening in 2021 gaat de promotie van de reguliere activiteiten door.

Tijdens de nieuwbouw en verbouwing staan de ontwikkelingen natuurlijk niet stil. Samen met de Raad van Toezicht en de MT-leden heeft de directie verschillende scenario's besproken, waardoor enerzijds de gewenste organisatiestructuur duidelijk werd, anderzijds op ontwikkelingen kan worden geanticipeerd. Zeker is dat na 'Anders Open' en 'Anders Werken' Paleis Het Loo niet alleen een nieuw museum is, maar ook een nieuwe organisatie.

26

We zijn een aantrekkelijke werkgever die medewerkers en vrijwilligers motiveert, inspireert en talenten en capaciteiten zo goed mogelijk inzet en ontwikkelt.

Een groot aantal medewerkers is betrokken bij een tweede forse organisatorische en bouwkundige ingreep: het CC NL. Door de inhuizing van collectie in het tijdelijke depot in Lelystad is de samenwerking met het Rijksmuseum intussen gestart, wat al leidde tot kennisdeling en een vergroot enthousiasme voor het collectiebeheer en -behoud (zie interview Donny Tijssen).

Met het oog op de toekomst introduceerden we in 2016 het concept *Hostmanship*: hoe kunnen we de bezoeker zodanig raken dat zijn bezoek aan Paleis Het Loo een onvergetelijke ervaring wordt? Door met andere ogen te kijken naar onze dienstverlening – zowel extern als intern – concludeerden we dat er nog stappen genomen kunnen worden om de bezoeker dat gedenkwaardige gevoel te geven.

De Ondernemingsraad is in 2016 tien keer bijeengekomen en voerde negen keer overleg met de directie. De OR-leden werden bij alle belangrijke stadia van de Renovatie & Uitbreiding betrokken, waaronder het afsluiten van een lening bij het ministerie van Financiën (het zogenoemde schatkistbankieren). De OR ging eveneens akkoord met de samenwerkingsovereenkomst in het kader van het CC NL en besprak een eerste concept van de Klokkeluidersregeling.

In september vonden de verkiezingen van de

OR-leden plaats. Vanwege naderende pensionering en/of na jarenlange inzet gaven vier zittende OR-leden aan te willen aftreden. Hun zetels zijn overgenomen door vier collega's. De samenstelling van de OR is nu als volgt: Edwin Blankhorst (voorzitter, Facilitaire dienst), Hanna Klarenbeek (vicevoorzitter, wetenschappelijke staf), Laura Meerveld (secretaris, afdeling Marketing & Communicatie), Gertjan van der Ende (secretaris, Financiële zaken), Steven Scholten (Tuindienst), Marjan Broeze (afdeling Service & Veiligheid) en Martijn Breukers (afdeling Service & Veiligheid). Per 1 januari 2017 wisselden ook de preventiemedewerkers. Dick Geerdink (Facilitaire dienst), Johan Hulzebos (afdeling Service & Veiligheid) en Steven Scholten (Tuindienst) werden opgevolgd door Saskia Minjon (afdeling Collectiemanagement), Kitty Tebbenhof (Facilitaire dienst) en Frans Klunder (Facilitaire dienst) en Linda Belder (afdeling Service & Veiligheid).

De Vrijwilligersraad die de belangen behartigt van de ruim tweehonderd vrijwilligers van Paleis Het Loo raakte in 2016 goed op stoom. De directie en de leden van de Vrijwilligersraad ondertekenden een samenwerkingsovereenkomst, waarin onder meer is vastgelegd dat de Vrijwilligersraad fungeert als adviesorgaan. De functieprofielen en de gedragscode werden besproken en van een positief advies

26 Medewerkers van Paleis Het Loo. Foto: Roy Beusker.

27

28

27 Ondertekening van de samenwerkingsovereenkomst door de directie en de Vrijwilligersraad. Aan tafel: links Gerard Havekes (voorzitter) en rechts Michel van Maarseveen (directeur). Staand, v.l.n.r.: Ron Brummelkamp (vice-secretaris), Ineke van Slooten (facilitair coördinator), Werner Diemers (secretaris), Pien Harms (zakelijk adjunct-directeur), Else de Boer (Hoofd Vrijwilligers Paleis Het Loo) en Mariëtte Graafmans (vicevoorzitter).

28 Ook in 2016 nam een team van Paleis Het Loo deel aan de Drakenbootrace in Apeldoorn.

voorzien. De Vrijwilligersraad heeft zijn eerste jaarverslag aangeboden aan Gerdi Verbeet, voorzitter van de Raad van Toezicht.

Vanwege persoonlijke redenen stopte de externe vertrouwenspersoon Marjon Westerhof per 1 juni 2016 met haar werkzaamheden. Samen met de OR heeft de directie een opvolger gevonden in de persoon van Anneloes Taekema.

Het gemiddeld ziekteverzuim daalde in 2016 ten opzichte van 2015 (4,89% versus 6,64%). Een aantal medewerkers was langdurig ziek. De bedrijfsarts en waar nodig de bedrijfsfysiotherapeut en de arbeidsdeskundige boden goede ondersteuning. Deze aanpak wordt vanzelfsprekend voortgezet in 2017. We verwachten opnieuw een daling van het ziekteverzuim.

De duurzaamheid van het museum zal na de Renovatie & Uitbreiding toenemen. Paleis Het Loo maakt van de gelegenheid gebruik en plaatst de

meest hoogwaardige installaties en apparatuur. Zo is in het Programma van Eisen de bouw van een centrale energieruimte opgenomen. Daarmee is Paleis Het Loo in staat om vanuit een centraal punt duurzame energie op te wekken en door het paleis te transporteren. Hiermee zullen alle risicovolle installaties als gasgestookte cv-ketels en koelmachines uit de hoogmonumentale en museale gebieden van het paleis verdwijnen, waardoor we duurzamer met het monument omgaan. De duurzaamheid komt eveneens tot uitdrukking in een BREEAM-certificering.¹ Op dit moment voldoet Paleis Het Loo aan de eisen van Good of twee sterren voor BREEAM-In-Use. De ambitie is de certificering *Excellent* of vier sterren in 2021.

¹ BREEAM-NL voorziet in een instrument om integraal de duurzaamheid van nieuwe gebouwen, bestaande gebouwen, gebieden en slooprojecten te meten en te beoordelen.

INTERVIEW

Ellen Ritsma

Ellen Ritsma was op 1 april 2017 vijftienvijf jaar in vaste dienst op Paleis Het Loo. Ze begon echter al in 1990 als museaal medewerkster 'achter de draad'. Op een gegeven moment was er behoefte aan een telefoniste en daar voelde Ellen wel wat voor. Ze had immers in dezelfde functie en met dezelfde telefooncentrale de nodige ervaring opgedaan bij Wegener (nu De Stentor). Sindsdien werkt ze op haar favoriete plek van Het Loo ... de receptie.

Meer dan vijftienvijf jaar werkzaam op Paleis Het Loo. Wat is het belangrijkste verschil tussen toen en nu?

'De mobiele telefoons. Vroeger had je piepers, zoals artsen in ziekenhuizen. En de hoeveelheid te verwerken en incasseren post is sterk verminderd. Sommige taken zijn veranderd. Zo had ik tweeëntwintig jaar de zogenoemde sleutelbak onder mijn beheer. Ik verzorgde de sleuteluitgifte en -inname. Later werd die taak bij de beveiliging ondergebracht. Dat had uiteraard met protocol te maken. Maar de receptie is in zekere zin ook een beveiligingsplek. Het is een soort sluis, alle gasten moeten daar eerst doorheen'.

Jij gaat dus voortdurend met mensen om.

'En dat is ook mijn ding! Mijn ouders hadden eerst een kruidenierswinkel en later een diepvriesboxcentrale, dus van huis uit staat service bij mij hoog in het vaandel. En ik vind het heerlijk om met mensen om te gaan, ben positief ingesteld en heb doorgaans leuke contacten. Je hoort soms ieder lek en gebrek, of iemand moet even wat kwijt, maar dat is geen probleem, ook dat hoort erbij. Ik heb echt het gevoel dat ik op mijn plek zit'.

Je bent vaak de eerste die gasten van Paleis Het Loo zien.

'Klopt. Sommigen noemen me daarom een visitekaartje. Mijn doel is het om het iedereen naar de zin te maken en een afspraak zo goed mogelijk te laten verlopen'.

Hoe doe je dat?

'Door mee te denken, goed te luisteren, maar ook door na afloop te vragen of alles gelukt is, of ze de mensen die ze wilden spreken wel gesproken hebben. Dat hoort bij je vak, maar dat gaat vanzelf'.

Is de gast veranderd?

'Ja. De gasten zijn vrijer, tutoyeren direct. Dat ben ik toch niet gewend. Ik begin altijd met "u", hoe jong de gast ook is'.

Je bent receptioniste én telefoniste.

'In beide gevallen gaat het om service. Groot verschil is natuurlijk dat gasten aan het loket mij kunnen zien. Aan de telefoon geldt echter dezelfde gastvrijheid. Af en toe is het even met handen en voeten werken; er staat iemand in de hal, de telefoon gaat, de postbode komt. Soms is het kalmer, maar er is altijd wat te doen'.

'Discretie, service, hulpvaardigheid en vriendelijkheid, daar draait het toch om'.

Foto: Roy Beusker.

De verbouwing gaat beginnen.

'Dat is goed, want stilstand is achteruitgang en "wie niet onderweg is, komt nergens". Ik hoef me er eigenlijk niet mee bezig te houden, want als het museum verbouwd is, ben ik al met pensioen. Ik sta er letterlijk en figuurlijk wat buiten, maar ben uiteraard wel benieuwd naar het resultaat'.

Heb je nog tips voor je opvolger(s)?

'[Denkt even na] Nee, eigenlijk niet. Ik denk dat je het vak in de vingers moet hebben, je moet er het gevoel voor hebben. Vooropgesteld, je moet discreet zijn. Discretie, service, hulpvaardigheid en vriendelijkheid, daar draait het toch om'.

Wat is je favoriete plek?

'Ik ken alle hoeken en gaten van Paleis Het Loo, maar mijn eigen plek is mijn favoriet, de receptie. Het

is echt mijn stek, en ik voel mij er ook heel verantwoordelijk voor'.

En je favoriete tentoonstelling?

'Zonder twijfel die over de trouwjurken in 2002.¹ Het was enorm druk. Als ik 's morgens de knop omzette - de telefoon stond 's nachts naar de beveiliging doorgeschakeld - begon de telefoon meteen te rinkelen en dat hield pas op als hij 's avonds weer teruggezet werd. Mensen wilden weten hoe lang de wachttijd was - soms wel vier uur, of de trouwjurk van Máxima er wel hing - die hing er, het ging maar door. Fantastisch'.

¹ De tentoonstelling heette 'Ja, ik wil' en was van 3 februari tot en met 14 april 2002 in Paleis Het Loo te zien.

6

29

29 Jonge deelnemer aan de Paleisreis dekt de tafel in de koninklijke ontwerpstudio.

FINANCIËN, PARTNERS & Fondsen

Ook qua financiën lag de focus op de vernieuwing en verbouwing van Paleis Het Loo. Een groot deel van de dekking werd gerealiseerd via het principe van schatkist-bankieren. We kregen - dankzij een garantstelling van het ministerie van OCW - een langlopende lening tegen een gunstige rente bij het ministerie van Financiën; dit verschaft ook financiële stabiliteit na voltooiing van de werkzaamheden.

Ook in het laatste jaar van de beleidsperiode 2013-2016 was het begrote bezoekersaantal 360.000. In 2016 ontvingen we echter 313.989 bezoekers. Een aantal redenen ligt hieraan ten grondslag. Zo was de zomer wárm, waardoor het bezoekersaantal in juli en augustus lager lag dan het jaarlijkse gemiddelde. De zomer was ook láng; tijdens een zeer hete tweede septemberweek waren er dagelijks prachtige sfeerbeelden van onze tuinen te zien op televisie (*Tijd voor Max*), waardoor potentiële bezoekers thuisbleven. En ondanks de enorme publiciteit voor de opening van *Anna Paulowna, kleurrijke koningin* door H.M. Koningin Máxima trok deze expositie minder bezoekers dan verwacht. Bovendien viel de drukste tijd in de kerstvakantie deels buiten het verslagjaar; in vergelijking met 2015 scheelde dat een volle week.

Het geoormerkt werven door de BankGiro Loterij bij Paleis Het Loo is in 2016 zeer succesvol geweest: we ontvingen een bedrag van € 460.433. Voor ieder lot dat bij ons museum wordt verkocht, ontvangen we maandelijks een bepaald bedrag zolang de geworven deelnemer meedoet aan de loterij. De invoering van de VIP-KAART met kortingen voor culturele uitjes heeft ertoe geleid dat de loterijdeelnemers langer lid blijven en dat vertaalt zich in een jaarlijkse stijging van deze extra donatie van de BankGiro Loterij.

De Renovatie & Uitbreiding en de voorbereidingen van de ingebruikname van het CC NL hadden een steeds grotere betrokkenheid van veel museummedewerkers tot gevolg. Een deel van de salarislasten werd dan ook doorbelast aan deze projecten. Ook implementeerden we een specifiek kostensysteem voor het bouwproject en breidden we ons financiële systeem uit, waardoor analyses van de inkomsten en uitgaven snel en accuraat kunnen worden opgeleverd. De directie kan daardoor beter sturen en anticiperen. Vanaf 2018 is het museum 'Anders Open', gaan we 'Anders Werken' en zullen de personeelslasten weer worden verlaagd.

Partners

Stichting tot Instandhouding van het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden

De Stichting tot Instandhouding van het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden ondersteunt het gelijknamige museum met aankopen ten behoeve van de collectie en is een belangrijke bruikleengever van Paleis Het Loo. De permanente presentatie van de collectie bevindt zich op de bovenverdieping van de Oostvleugel. De stichting wil de belangstelling voor het Museum van de Kanselarij vergroten door de uitgifte van folders, gidsen en boeken.

Stichting Historische Verzamelingen van het Huis Oranje-Nassau

In 1972 richtte Koningin Juliana de Stichting Historische Verzamelingen van het Huis Oranje-Nassau op. Doel van de stichting is het verkrijgen en beheren van objecten of collecties die verbonden zijn aan de geschiedenis van het Huis Oranje-Nassau. De Stichting is gevestigd in het Koninklijk Huisarchief te 's-Gravenhage. Uit dit bezit en uit de verdere Koninklijke Verzamelingen zijn veel langdurige bruiklenen te zien in Paleis Het Loo. Het Koninklijk Huisarchief beheert deze verzamelingen en staat Paleis Het Loo met raad en daad terzijde bij de voorbereiding van tentoonstellingen en publicaties.

Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau

De Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau stelt zich ten doel een zo compleet mogelijk beeld van de geschiedenis van het Huis Oranje-Nassau in al zijn facetten te geven. De verzamelingen van de Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau omvatten meer dan negenduizend objecten die betrekking hebben op de rijke geschiedenis van het Huis Oranje-Nassau. De verzamelingen van de vereniging zijn sinds 1977 in langdurig bruikleen overgedragen aan de Staat der Nederlanden en tentoongesteld in Paleis Het Loo.

Stichting Paleisconcerten

De Stichting Paleisconcerten organiseert op de laatste zaterdag van iedere maand concerten in de Balzaal van Paleis Het Loo. De stichting wil met deze activiteiten de reputatie van het paleis hooghouden en de culturele uitstraling van het op het Paleisterrein gevestigde museum vergroten. De concerten zullen vaak een relatie hebben met de periode dat het paleis werd bewoond.

Stichting 't Konings Loo

De Stichting 't Konings Loo heeft als doel de belangen van Paleis Het Loo te behartigen in de meest brede zin. In 2016 is het grootste deel van het vermogen van de stichting aan Paleis Het Loo overgedragen.

Fondsen op naam

Meer en meer worden door particulieren geldbedragen geschonken of nagelaten aan Paleis Het Loo. Soms worden aan de besteding van deze middelen bepaalde voorwaarden verbonden, maar meestal is het museum hier vrij in. Om duidelijk zichtbaar te maken wat dankzij deze genereuze weldoeners gerealiseerd wordt, hebben wij hun bijdragen in Fondsen op naam ondergebracht. Elders in dit jaarverslag en in de op de website gepubliceerde bijlage wordt hiernaar verwezen, bijvoorbeeld bij aankopen ten behoeve van de collectie met middelen uit een dergelijk fonds.

Dr. A.J. Bemolt van Loghum Slaterus Fonds

Dr. A.J. Bemolt van Loghum Slaterus (1902-1992) heeft gedurende zijn leven een omvangrijke collectie historie- en familiepenningen bijeengebracht. Zijn Oranje-penningen werden in 1992 onder de titel 'Oranje op de penning' in Paleis Het Loo geëxposeerd. Van zijn hand verschenen diverse publicaties over penningen, onder meer over het Koninklijk Huis. Zijn in 1999 overleden echtgenote, mevrouw T.E. Bemolt van Loghum Slaterus-Groeneveld, legateerde aan de Stichting 't Konings Loo een naar haar man vernoemd fonds, dat in 2016 is overgedragen aan Paleis Het Loo. De gelden van dit aanzienlijke vermogen worden, overeenkomstig de legaatbepaling, gebruikt voor de aankoop van voorwerpen, het behoud en beheer,

30 Paleis Het Loo ontving € 300.000 van de BankGiro Loterij. Ook kreeg het € 460.433 voor het geoormerkt werven. V.l.n.r. Susanne te Riet, Pien Harms, Michel van Maarseveen en Marieke van Schaik (managing director van de BankGiro Loterij).

We zijn een financieel gezonde organisatie die op een bedrijfsmatige wijze opereert.

de wetenschappelijke bestudering en bewerking, alsmede het tentoonstellen en het anderszins publiek maken van de collectie penningen en insignes van Paleis Het Loo. Met steun van dit fonds is in 2016 een luxe presentatieset van 24 zilveren penningen verworven, gemaakt bij de Koninklijke Begeer ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van Koningin Wilhelmina in 1930. Jacob Jan van Goor ontwierp de penningen.

S.E. Booy - barones van Randwijck Fonds

De laatste secretaris van Koningin Wilhelmina, Thijs Booy, leerde tijdens zijn werk op Paleis Het Loo Sophie van Randwijck kennen, die ook werkzaam was voor de teruggetreden vorstin; zij trouwden met elkaar in 1954. Na het overlijden van mevrouw S.E. Booy barones van Randwijck (1923-2009), is een aantal objecten aan Paleis Het Loo nagelaten, evenals een aanzienlijk geldbedrag. Met dit legaat zijn bijzondere aankopen gefinancierd die betrekking hebben op Koningin Wilhelmina.

P.I.A.M. Eijkman - de Nerée tot Babberich Fonds

Na het overlijden van mevrouw P.I.A.M. Eijkman (1935-2009) bleek dat zij Paleis Het Loo tot haar enige erfgenaam had benoemd. Met haar vermogen zijn inmiddels al diverse belangrijke aankopen voor het museum gefinancierd. Het is de bedoeling dat met dit fonds ook andere belangrijke wensen van Paleis Het Loo mogelijk gemaakt worden, zoals de uitgave van publicaties.

Landheer van Hengforden Fonds

De arts dr. Tom Landheer (1922-2011) heeft gedurende 25 jaar als vrijwilliger rondleidingen in Paleis Het Loo verzorgd. Vanuit zijn grote belangstelling voor de Oranjes en voor Het Loo heeft hij over diverse onderwerpen onderzoek verricht waarvan hij de resultaten in boekjes heeft vastgelegd. Regelmatig ontving Paleis Het Loo een financiële

schenking van hem. Hiermee konden ten behoeve van de collectie aankopen worden gefinancierd, zoals een nog ontbrekende prent. Het resterende bedrag zal ook op deze wijze worden besteed. Via het Landheer van Hengforden Fonds zullen deze schenkingen worden voortgezet. In 2016 werden met steun van dit fonds twee foto's aangekocht van Koning Willem-Alexander en Koningin Máxima door fotograaf Koos Breukel.

Dr. H.O.C. Ruding Fonds

Ter gelegenheid van zijn afscheid als voorzitter van de Raad van Toezicht stelde Onno Ruding in september 2013 het Dr. H.O.C.R. Ruding Fonds in. De gelden van dit fonds worden aangewend ten behoeve van aankoop, restauratie, onderzoek en publicaties en in het bijzonder van 17e-eeuwse schilderijen, Delfts blauw en zilver.

Fonds Voluntariaat Paleis Het Loo

Met ingang van 2016 wordt vijftig procent van de brutomarge van de opbrengsten uit de vrijwilligersactiviteiten gedoteerd aan een nieuw fonds, het Fonds Voluntariaat Paleis Het Loo. Gelden uit dit fonds worden door Paleis Het Loo aangewend voor aankopen, restauraties en bijzondere projecten. De mutaties van dit fonds worden gespecificeerd in de jaarrekening van Paleis Het Loo. De in 2016 ontvangen gelden van de Stichting 't Konings Loo zijn in dit fonds opgenomen. In 2016 werden met steun van dit fonds enkele antiquarische boeken aangekocht, zoals een liedboek uit 1626 en een verhandeling over de Stadhouder van de Verenigde Republiek door Constantijn Huygens uit 1663. Daarnaast werd de aanschaf van vier staatsieportretten door Vincent Mentzel, een zilveren bord met palmetrand uit het bezit van koning Lodewijk Napoleon, een 17e-eeuwse landmeetketting en etsen van Daniël Marot en Romeyn de Hooghe mogelijk gemaakt.

BALANS PER 31 DECEMBER 2016

ACTIVA (in euro's)	2016	2015	PASSIVA	2016	2015
Materiële vaste activa	1.870.156	788.825	Algemene reserve	998.363	810.876
Financiële vaste activa	44.325	31.940	Bestemmingsreserve	65.000	2.761.842
Vaste Activa	1.914.481	820.765	Bestemmingsfonds OCW	13.244.705	8.994.889
			Eigen vermogen	14.308.068	12.567.607
Vorraden	294.689	228.083			
Vorderingen	1.936.890	1.803.040	Aankoopfonds	1.263.444	474.474
Liquide middelen	14.550.564	14.571.728	Voorzieningen	125.920	125.980
Vlottende activa	16.782.143	16.602.851	Kortlopende schulden	2.999.192	4.255.555
	18.696.624	17.423.616		18.696.624	17.423.616

CATEGORIALE EXPLOITATIEREKENING OVER 2016

BATEN (in euro's)	2016	begroting 2016	2015
Directe opbrengsten			
- Publieksinkomsten	3.446.208	4.265.000	4.328.743
- Sponsorinkomsten	104.179	195.000	227.983
- Overige inkomsten	332.739	350.000	353.506
Indirecte opbrengsten	125.485	120.000	114.760
Totale opbrengsten	4.008.611	4.930.000	5.024.992
Structurele subsidie OCW			
- Waarvan huren	7.569.597	7.637.000	7.523.702
- Waarvan exploitatiebijdrage	4.442.206	4.380.000	4.377.713
Overige (niet-structurele) subsidies / bijdragen			
- Subsidies uit publieke middelen	757.036	-	1.038.840
- Bijdragen uit private middelen			
- Waarvan particulieren (incl. vriendenvereniging)	24.448	40.000	17.635
- Waarvan bedrijven	856.500	150.000	-
- Waarvan private fondsen	-	150.000	445.000
- Waarvan goede doelenloterijen	822.158	650.000	805.877
Totale subsidies/bijdragen	14.471.945	13.007.000	14.208.767
TOTALE BATEN	18.480.556	17.937.000	19.233.759
LASTEN (in euro's)	2016	begroting 2016	2015
Salarislasten	6.908.186	6.781.000	6.909.895
Afschrijvingen	198.904	200.000	176.812
Huur	3.057.747	7.547.000	3.099.654
Aankopen	51.738	200.000	846.281
Overige lasten	5.735.329	3.339.000	5.774.318
TOTALE LASTEN	15.951.904	18.067.000	16.806.960
SALDO UIT GEWONE BEDRIJFSUITOEFENING	2.528.652	130.000-	2.426.799
Saldo rentebaten/-lasten	8.394	130.000	121.592
Resultaat deelneming	7.615-	-	52.060-
Mutatie aankoopfonds	788.970-	-	427.651
EXPLOITATIERESULTAAT	1.740.461	-	2.923.982
BESTEMMING EXPLOITATIERESULTAAT			
Dotatie bestemmingsfonds vooruitontv. Huursubsidie	4.423.850	-	4.335.943
Onttrekking bestemmingsreserve OCW	2.281.057-	-	1.275.117-
Onttrekking bestemmingsreserve technische installaties	397.448-	-	3.384-
Onttrekking bestemmingsreserve deelcatalogi	18.337-	-	-
Onttrekking bestemmingsfonds OCW	174.034-	-	82.478-
Dotatie algemene reserve	187.487	-	50.982-
	1.740.461	-	2.923.982

CATEGORIALE EN FUNCTIONELE EXPLOITATIEREKENING OVER 2016

FUNCTIONEEL →	Totaal	Publieksfunctie		Collectiefunctie			Wetenschap- pelijke functie	Algemeen beheer
		Vaste presentatie	Tijdelijke presentatie	Onderzoek & Registratie	Conserveren & Restaureren	Vererving & Afstoten		
CATEGORIAAL ↓								
BATEN (in euro's)								
Directe opbrengsten								
- Publieksinkomsten								
- Publieksinkomsten buitenland	-	-	-	-	-	-	-	-
- Publieksinkomsten binnenland	3.446.208	3.015.432	430.776	-	-	-	-	-
- Waarvan kaartverkoop	2.648.357	2.317.312	331.045	-	-	-	-	-
- Waarvan overig	797.851	698.120	99.731	-	-	-	-	-
- Waarvan waardering vrijkaarten	-	-	-	-	-	-	-	-
- Sponsorinkomsten	104.179	-	104.179	-	-	-	-	-
- Waarvan sponsoring in natura	-	-	-	-	-	-	-	-
- Waarvan overige sponsorinkomsten	104.179	-	104.179	-	-	-	-	-
- Overige inkomsten	332.739	291.147	41.592	-	-	-	-	-
- Waarvan vergoedingen van coproducenten	-	-	-	-	-	-	-	-
- Waarvan overige inkomsten	332.739	291.147	41.592	-	-	-	-	-
Indirecte opbrengsten	125.485	-	125.485	-	-	-	-	-
- Waarvan kapitalisatie van vrijwilligers	-	-	-	-	-	-	-	-
- Waarvan overige indirecte opbrengsten	125.485	-	125.485	-	-	-	-	-
Totale opbrengsten	4.008.611	3.306.579	702.032	-	-	-	-	-
Structurele subsidie OCW	12.011.803	3.267.746	1.031.920	901.909	4.454.650	9.003	-	2.346.575
- Waarvan huren	7.569.597	2.013.513	635.846	386.049	2.187.614	-	-	2.346.575
- Waarvan exploitatiebijdrage	4.442.206	1.254.233	396.074	515.860	2.267.036	9.003	-	-
- Waarvan Kaderregeling exploitatiesubsidie onderzoek en wetenschap	-	-	-	-	-	-	-	-
Structurele subsidie provincie	-	-	-	-	-	-	-	-
Structurele subsidie gemeente	-	-	-	-	-	-	-	-
Structurele subsidie ander orgaan dan OCW, provincie, gemeente	-	-	-	-	-	-	-	-
Overige (niet structurele) subsidies / bijdragen								
- Subsidies uit publieke middelen	757.036	81.440	25.718	15.615	539.351	-	-	94.912
- Bijdragen uit private middelen								
- Waarvan particulieren (incl. vriendenvereniging)	24.448	3.124	986	599	3.394	12.705	-	3.640
- Waarvan bedrijven	856.500	9.975	3.150	1.913	10.838	819.000	-	11.624
- Waarvan private fondsen	-	-	-	-	-	-	-	-
- Waarvan goede doelenloterijen	822.158	401.290	121.587	23.482	133.065	-	-	142.734
Totale Subsidies / Bijdragen	14.471.945	3.763.575	1.183.361	943.518	5.141.298	840.708	-	2.599.485
TOTALE BATEN	18.480.556	7.070.154	1.885.393	943.518	5.141.298	840.708	-	2.599.485
LASTEN - fte (aantal) (op loonlijst) (in euro's)	121,48	32,31	10,20	6,20	35,11	-	-	37,67
Salarislasten	6.908.186	1.837.577	580.288	352.317	1.996.466	-	-	2.141.538
- Waarvan vast contract	5.545.582	1.475.125	465.829	282.825	1.602.673	-	-	1.719.130
- Waarvan tijdelijk contract	978.632	260.316	82.205	49.910	282.825	-	-	303.376
- Waarvan inhuur	383.972	102.136	32.254	19.582	110.968	-	-	119.032
Afschrijvingen	198.904	19.890	-	39.781	19.890	-	-	119.343
Huur	3.057.747	813.361	256.851	155.945	883.689	-	-	947.901
Aankopen	51.738	-	-	-	-	51.738	-	-
Overige lasten	5.735.329	1.511.481	1.322.542	268.263	1.520.157	-	-	1.112.886
TOTALE LASTEN	15.951.904	4.182.309	2.159.681	816.306	4.420.202	51.738	-	4.321.668
SALDO UIT GEWONE BEDRIJFSUITOEFENING	2.528.652	2.887.845	274.288-	127.212	721.096	788.970	-	1.722.183-
Saldo rentebaten/-lasten	8.394	-	-	-	-	-	-	8.394
Resultaat deelneming	7.615-	-	-	-	-	-	-	7.615-
Mutatie aankoopfonds	788.970-	-	-	-	-	788.970-	-	-
SALDO UIT BEDRIJFSVOERING	1.740.461	2.887.845	274.288-	127.212	721.096	-	-	1.721.404-
Toerekening Algemeen beheer	-	663.601-	209.495-	127.212-	721.096-	-	-	1.721.404
EXPLOITATIERESULTAAT	1.740.461	2.224.244	483.783-	-	-	-	-	-

7

de hoeden van Koningin Beatrix CHAPEAUX!

31

31 Chapeaux! de hoeden van
Koningin Beatrix.

Het aankomend jaar is het laatste jaar van Paleis Het Loo zoals wij het kennen. Na jarenlange voorbereidingen gaat de Renovatie & Uitbreiding dan toch echt beginnen. Hoewel de fysieke werkzaamheden begin 2018 van start gaan, is halverwege 2017 het bouwbestek klaar. Op basis daarvan worden de aannemers en installateurs geselecteerd. Ook bereiden de museummedewerkers zich verder voor op 'Anders Open', 'Anders Werken' en de verhuizing van de collectie naar het CC NL in Amersfoort.

Er wordt veel verwacht van de expositie *Chapeaux!*, waarin aan de hand van de hoeden van Koningin Beatrix licht wordt geworpen op haar 33-jarige regeerperiode. Zij droeg hoeden bij staatsbezoeken, ontvangsten en openingen, op Prinsjesdag en Koninginnedag. Altijd was de hoed een wezenlijk onderdeel van haar 'representatieve werkkleding'. We kijken ook uit naar het unieke

Koets uit 1836 waarin het paar na hun huwelijk in 1967 feestelijk werd rondgereden.

We sluiten 2017 af met een bijzondere tentoonstelling: *Droompaleis, vorstelijk wonen in de toekomst*. Hoewel Paleis Het Loo permanent bewoond is geweest - van Willem III en Mary II aan het einde van de zeventiende eeuw tot aan de dood van Koningin Wilhelmina in 1962 - is het al meer dan vijftig jaar als het ware van het hier en nu afgesneden. Met deze expositie herstellen we de verbinding met het heden en werpen een blik in de toekomst door de volgende vragen te stellen: hoe zou het paleis eruitzien als het opnieuw als koninklijk paleis in gebruik zou worden genomen? Welke al dan niet officiële vertrekken zouden er zijn? Hoe zijn ze ingericht?

Paleis Het Loo bouwt aan de toekomst. Energiek en vol vertrouwen. Dat vertrouwen hebben we in de museummedewerkers en de vrijwilligers, in de leden van de Raad van Toezicht, in het projectbureau Renovatie & Uitbreiding en in alle andere extern betrokkenen. We zien de toekomst met veel plezier tegemoet.

Tijdens de Renovatie & Uitbreiding is Paleis Het Loo 'Anders Open' met een aansprekende programmering en aantrekkelijke publieks-evenementen in de tuinen en stallen.

openluchtevenement *Elisabeth in Concert*, gezongen en gespeeld door onder anderen Pia Douwes en Stanley Burleson. En vanaf januari tot en met juni is ter gelegenheid van het gouden huwelijk van Prinses Margriet en de heer Pieter van Vollenhoven de gala-glasberline te zien, de zogenoemde Kleine Glazen

23 | 03 | 17
tot en met
27 | 08 | 17

BankGiroLoterij
WIN MEER, BELEEF MEER

FACTS & Figures

PUBLIEK

& Programma

- Bezoekers: 313.989
- Museumkaarthouders: 62.798
- E-tickets: 17.975
- Scholieren: 9.195
- Bezoekers Anna Paulowna tentoonstelling in 2016: 33.320
- Gemiddelde waardering Anna Paulowna tentoonstelling: 8,7
- Gemiddelde waardering nieuwe educatieprogramma's: 8,4
- Pendeldienst: 19.698
- Rondleidingen: 11.639
- Audiotours: 12.712

VERZAMELEN

& Bewaren

- Aanwinsten: 230
- Tentoonstellingsverkeer: 790 (sets)
- Gebarcodeerde objecten: 17.135
- Digitale registratiegraad: 71,3%
- Nieuwe mediarecords: 12.473
- Ontzamelde objecten: 147 (sets)

MARKETING

& Communicatie

- Facebook: 34.000 likes
- Twitter Paleis Het Loo: 3.300 volgers
- Instagram: 1.600 volgers
- YouTube weergaven: 1.600.000
- Websitebezoeken / -hits: 850.000 / 4.800.000
- Magazine: 4 x verschenen / oplage 110.000 stuks
- Nieuwsbriefabonnees: 16.000
- Paleis Het Loo werd aanbevolen op Tripadvisor

RESTAURANT BALZAAL

& Prins Hendrik Garage

- 8.715 high teas
- Paleis Het Loo belandde in de top tien voor de beste plekken voor een high tea
- De high tea werd door de deskundigen van het consumentenprogramma KASSA beoordeeld met een 9

DE WINKEL

verkocht

- 8.894 Ansichtkaarten
- 5.668 boeken waarvan 531 boeken over Anna Paulowna
- 752 sieraden
- 3.031 pakjes servetten
- 2.235 potten confituur
- 1.046 borden (kopiecollectie)
- 466 vingerhoedjes

PERSONEEL

& Organisatie

- Aantal medewerkers: 155
- Aantal vrijwilligers: 209
- Ziekteverzuim: 4,89%

FINANCIËN, PARTNERS

& Fondsen

- Gift BankGiro Loterij: € 300.000
- Gift geoormerkt werven BankGiro Loterij: € 460.433
- Bijdrage ABN AMRO Sponsor Anna Paulowna tentoonstelling: € 25.000
- Aantal partners en fondsen:
 - Betrokken stichtingen en verenigingen: 5
 - Fondsen op naam: 6
 - Vrienden: 581

COLOFON

Tekst

Fabienne van Beek, Marieke Berendsen, Karlien Dijkstra, Angélique van den Eerenbeemd, Pien Harms, Flip Maarschalkerweerd, Michel van Maarseveen, Laura Meerveld, Susanne te Riet, Liesbeth Schotsman, Gerdi Verbeet.

Redactie

WerkOpZolder / Anton Kos

Interviews

WerkOpZolder / Anton Kos

Beeldresearch

Angélique van den Eerenbeemd / Laura Meerveld

Beeldredactie

WerkOpZolder / Anton Kos en RROOK strategie x ontwerp

Vormgeving & coördinatie productie

RROOK strategie x ontwerp

Druk

Drukkerij Coers&Roest

Stichting Paleis Het Loo

Nationaal Museum

Koninklijk Park 1
7315 JA Apeldoorn
paleishetloo.nl
info@paleishetloo.nl

Alle afbeeldingen

© Paleis Het Loo, tenzij anders vermeld.

Fotografie omslag voorzijde linksboven: Frank van Beek.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, niet elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Paleis Het Loo.

PALEIS HET LOO

BankGiroLoterij
WIN MEER, BELEEF MEER

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

PALEIS HET LOO

Koninklijk Park 1
7315 JA Apeldoorn
t +31 (0)55 577 24 00
i paleishetloo.nl
e info@paleishetloo.nl